ARCHIVU
pentru filologia si istoria.

Nr. III. 15. Martiu 1867.

VIII.
Concesiuni Ortografice.

In numerulu trecutu ne dedemu parerea despre cumu se fia ortografi'a, despre liusioratea scrierei, si de natur'a limbei romanesci, asia câtu sperâmu, câ nu mai incape indoiela, de ceea ce semtîmu.

Cu tote astea, noi de sî in teoria suntemu pre câtu se pote mai rigorosi, in grati'a cosecentiei logice, de câtu care norma mai fromosa nece se pote cugetá, — in praxe inse, dorere, dein mai multe cosideratiuni, sî noi, cá tota lumea, amu mai lasatu câtu-va dein rigore, sî inca panà astadi totu mai lasâmu; pentru câ unele forme strinsu etimologice intru atât'a suntu esîte dein usulu vorbirei de acumu, celu pucinu in dialectulu nostru ce-lu numimu baserecescu seau dacicu-romanu, câtu ne amu temutu, sî ne amu mai teme sî acumu, câ adoptandu-le, ne aru strigá chiaru sî amicii in gur'a mare, câ archaisâmu.

De care imputatiune atât'a ne infiorâmu, câtu si de neologisare si latinisare, — si asia deca nu suntemu in stare de a indereptá lumea dupa idee-le nostre, cauta se ne indereptamu pre ale nostre dupa idee-le lumei, câtu de pucinu, pentru cá se avemu pace.

Atari forme strinsu etimologice, ce inca nu le potumu adoptá, suntu, de esemplu, antaniu unii articli seau pronume relative, cari noi cesti dein coce, nu de Carpati, ci de Balcanu, de multu-i pronunciâmu cá unu i simplu, er' usulu celoru de dein colo-i pronuncia cá li cu L moliatu, precumu cere sî etimologi'a, de esemplu: a i nostri, in locu de a l i nostri; p a r e n t i-i in locu de parenti-l i; n u i vedemu, in locu de nu-l i vedemu.

Totu de acea natura suntu mai incolo si tote formele, ce receru li in locu de i simplu, nu numai intre doue vocali, precumu: mu-li-ere; seau la inceputulu cuventeloru mai urmandu inca una vocale, precumu: li-epure, lî-nu care e in locu de li-inu cu unu i lungu in locu de doi scurti, cá sî in dî, dîcu, u r d î c a etc. in locu de d i i, d i i c u, u r d i i c a seau dí, dícu, urdíca, — ci sî mai alesu dupa cosunatorie-le C sî G, precumu: OC-LI, lat. Ocu-li, ital. ochi; VEC-LI, lat. vetu-li, it. vechi; MUSC-LI, lat. muscu-li, it. muschi etc., — ang-liu, lat. angu-lus, angu-li etc; — C-LI-AMU, lat. clamo, it. chiamo; G-LI-ACIA, lat. glacies, it. ghiazo etc.

Cari tote, de sî atâtu etimologi'a câtu si pronunci'a celoru de preste dunare, carii in tote esemplele produsa pronuncia pre L. de sî moliatu, ceru a se scrie cu L, — noi totusi nu le scriemu pre tote cu L, ci pre unele numai, pr. muliere, liepure, lînu, volia etc., cá mai liusiore de a se precepe, er' pre cele alalte, cá mai grele la parere, pr. c h i â m u, o c h i u, g h i a c i a etc. cu i simplu, urmandu intru asta parte, in contr'a teoriei si convictiunei nostre, pre unii dein antecesorii nostri, carii intru ast'una au mai volîtu a ascultá de usulu limbei i t a l i a n e si a urmá ortografi'a ei in atari casure, de câtu usulu natiunei r o m a n e de preste dunare, care la tota templarea e romanescu, si inca mai romanescu, de câtu alu limbei italiane.

Ci acumu asia amu apucatu, sî asia ne amu dedatu. Dein care causa, de sî nu e cosecente, logica si ratiunale, amu cautatu a ne acomodá, precumu amu dîsu, in praxe, de sî amu contradîsu in teoria; pentru câ nu amu volîtu se mai ingreuiâmu sî mai multu greutatea scrierei acumu la inceputu, pre candu multi incepura a se lapedá de scrisori'a cirilica si civile, sî adoptara scrierea latina, numai dein patriotismu, sacrificandu-si comoditatea ce o aveau cu ciriliane-le si cu cele civili, semtiului natiunale de romanu, — er' nu dupa vre una convictiune nascuta dein studiu seau dein cunoscentia teoretica a' limbei, nece dupa regule gramaticali-ortografice stabilite de cutare seau cutare Comisiune filologica, seau Adunare, seau personalitate.

Asta acomodatiune si condescendentia inca ne au imputatu-o mai multi, si inca in directiuni opuse; unii, de ce nu urmâmu si in praxe strinsu dupa

teoria, — altii, cà ce suntemu **prea stricti** in teoria seau prea teoretici si in **praxe. De** antani'a imputatiune, ne amu datu **socotel'a**, cumu se dîce, mai in susu, er' de cea alalta se mai atingemu ce-va ceva-si sî aici.

II.

Imputatiunea acesta ne-se facù mai tardîu in coce, dupa ce pre incetu in unele punte incepuramu a ne intorce si a ne apropiá mai multu catrà teoria si forme-le etimologice, de câtu pre la inceputu. Er' ratiunea acestei urmari inca e cuprensa in cele dîsa mai susu.

E adeveru, cà ortografi'a, ce o urmaramu de la inceputu panà acumu, a variatu in mai multe punte in directiunea aratata, — inse nu dein scaimbarea idee-loru si convictiuniloru seau a sistemei, cumu dor' a crediutu ceneva, – ci numai dein causele atense mai susu, pre cumu dechiarasemu sî in figur'a Comisiunei dein Sabiniu la 1860, si precumu si insa-si Comisiunea aflà de bunu: cá concesiunile facute fonetismului e fia numai temporarie, dupa câtu va cere necesitatea, er' nu — eterne; asia câtu, pre cumu se va impuciná acea necesitate, intru atâtu si regresulu la regularitatea ortografica dupa principiulu adoptatu se fia liertatu; care regresu in acestu casu nu e de câtu unu adeveratu progresu.

Sî ast'a e ce amu urmatu sî de atunci in coce, pre basea principiului etimologicu, sî in urm'a impucinarei greutatiloru practice prein latîrea mai ntensa a cunoscentieloru gramaticali.

Asta oserbatiune, o repetîmu aici, si o vomu mai repetî de atâte ori, panà ce nu va mai poté ceneva se o ignoreze.

Celi ce se plangu in contr'a greutatei sistemei nostre, ce pretendu de la noi? Se ne scaimbamu sistem'a? adeca se acomodamu teori'a dupa praxe? Unu postulatu, care nece una data, de candu lumea, nu s'a mai pronunciatu.

Teori'a, precumu se scie, e unu ce ideale, severu, matematecu, care nu sufere, nece una data, nece cea mai mica diferentia seau abatere.

De acea inse omenii, de si recunoscu teori'a sî adeverulu teorieloru bene deduse dein principiu adeveratu, — de multe ori, forte de multe ori, in praxe nu o au urmatu, sî nece nu o voru urmá, nece una data rigorosu; lucru, ce s'a templatu, si se templa, chiaru si cu teorie de cele sânte. Numai singura natur'a urmeza strinsu teori'a sî in praxe, sî nu sufere nece una abatere, de câtu numai candui demanda autoriulu aceleia.

De acea, **libera** e **calea** si deschisa ori-sî-cui si aici, deca vrè a se abate dela teoria, chiaru sî candu o va recunosce de adeverata; pentru cà de acea sistem'a lumei nu se va restorná, nece abatatoriulu nu va comite pecatu neliertatu cá in morale si in relegiune.

Deci nece nu este nece una causa, de a se vaierá in cuntr'a teoriei nostre ortografice. Deca cui-va se pare prea a-nevolia de urmatu strinsu intru tote, urmeze-o pre câtu pote, er' intru altele nu o urmeze, — cumu facemu sî noi. Si deca nu o va urmá, imputarea a-nevolia va cadé pre teoria si sistema, ci pote mai curundu pre persona.

Inse noi amu datu si intru ast'a esemplu, si amu aratatu in praxe panà unde potemu descende.

In carti-le ce amu publicatu mai antaniu, acumu mai bene de 40 de ani, fiendu **baserecesci**, si destinate a cuprende loculu celoru scrise cu az-buche, ne amu induplecatu a le scrie cu una ortografia atâtu de simpla, si atâtu de aprope de pronuncia, pre câtu numai ne a fostu cu potentia de a descende la cele mai dein urma concesiuni in grati'a fonetismului.

Si multi suntu panà astadi, cari nece nu voru, se se inaltie mai departe catrà teori'a etimologismului, ci voru se remania intre aceste miediuine ale fonetismului si etimologismului, de câtu cari mai diosu etimologismulu nu se pote descende.

Dela acesta ortografia, conformata antanie-loru necesitati practice, panà la rigorea teoriei si sistemei etimologice, suntu forte multi fusteli.

Noi nu suntemu contr'a, deca ceneva nu va se se urce panà la celu mai de susu fustelu; de ora ce nece noi nu ne amu inaltiatu nece una data panà acolo.

Inse deca ceneva ar volî a descende sî mai diosu de fustelulu mai dedesuptu, — pentru atari literati nu e de lipsa nece una sistema si teoria. Eli voru scrie, cumu voru volî, numai de **ortografia** se nu mai fia vorba.

Atari omeni suntu frati de cruce cu celi alalti, cari si in respectulu **limbei** nu voru se scia de nece una regula, ci o scriu dupa cumu le-se **pare** a fî mai bene si mai fromosu, dupa cumui duce anem'a si urechiele, fora de a se legá de sisteme si regule.

Pentru unii cá acestia nece cà este de lipsa

vre una sistema si regule, nece de limba nece de ortografia, — nece una teoria, ci numai praxe si erasi praxe.

Asia se fia!

IX.
TABLE CERATE.

Inca in nr. I. alu Organului, sî panà a nu avé inca a mâna de câtu singura cartea lui Massmann, dedesemu una mica notitia despre tablele cerate romane, aflate la Rosî'a Abrudului, dupa una folia literaria francesca, numita Nouvelle revue encyclopédique, Paris 1846.

Dupa acea in Analii gimnasiali, dein a. 1855, 1857 si 1858, publicaramu sî noi una parte dein tablele, ce ne venisera a mâna. Dupa care apoi urmara mai multe publicatiuni sî critice, in brosiure sî diurnale, de cari tote se va face amentire in cele urmatoria.

Er' mai alesu cu ocasiunea adunarei generali ai Asociatiunei nostre trne., la Abrudu in 1865, amu disertatu mai pre largu despre acestu obiectu, nu inse asia de pre largu, precumu ne propusesemu, publicandu de una data sî testulu a doua triptice, dein cari unulu inca ineditu, si comitandule cu unu micu comentariu.

Dein cari cause voliendu acumu a adunà tote la unu locu, câte avemu si amu publicatu noi de ale nostre, sî câte ne mai suntu cunoscute sî de aliurea dein publicatiunile altor'a, — vomu incepe de la disertatiunea preatinsa, sî de acì vomu trece la cele alalte.

1.

Disertatiune tienuta la adunarea generale a' Asociatiunei in Abrudu in 16/28 aug. 1865.

Cu ocasiunea acestei prea-stralucite adunari a' Asociatiunei nostre romane transilvane pre acestu locu clasicu alu vechiloru nostri parenti, aveam de cugetu a tractá, in presenti'a acesteia si chiaru in acestu locu, despre unu obiectu de forte mare importantia, nu numai pentru noi romanii ci sî pentru literatur'a clasica latina sî anticitatile ei; voliu se dîcu, despre tablele cerate latine, ce se aflara in aurifodinele dein giurulu Abrudului, atâtu in seclulu trecutu, câtu sî mai de curundu pre la a. 1855.

Importanti'a acestoru table stà nu numai in testulu loru, ci sî in form'a limbei latine dein seclulu II. dupa Christu, in formule-le juridice si judiciarie de vendiare sî cumparare, sî mai alesu in form'a scrisoriei cursive a litereloru latine, carea, afora dein pucine inscriptiuni prea-scurte aflate pre unele tiegle romane, nu se mai aflá in alte monumente vechia romane remasa panà acumu.

Dein asta causa si legerea acestoru table mai antaniu atât'a se parù de a-nevolia, câtu panà la a. 1835, candu Iankovich le aratà lui Massmann in Monacu, nece se sciea, cà suntu scrise in limb'a latina sî cu litere latine *).

Intentiunea mea erá, de a cuprende intru una disertatiune speciale una recensiune completa a' toturoru tableloru, câte s'au publicatu panà acumu de Massmann, Erdy, Detlefsen, sî Finaly **), sî câte se afla la mene dein benevolienti'a si diligenti'a prea-demnului nostru nationalistu Rm. D. protopopu Simeone Balintu, publicate seau inca nepublicate, cu unele oserbatiuni.

Inse acì inca se implenì dîs'a comune: homo proponit, sed deus disponit; asia câtu in urma chiaru sî desperasem de a poté macaru luá parte la acesta adunare, necumu semi mai remania sî potentia de a me mai ocupá cu compusetiuni seriose si lungi.

De acea, scusati-me, fratii miei, deca acumu abia voliu se implenescu una particea dein propusu-mi, in câtu impregiurari-le, si pucinelulu tempu, miau concesu a me ocupá cu acestu obiectu atâtu de interesante dein causele mai susu aduse.

Istori'a celei de antâniu aflari a' tableloru cerate intru una aurifodina dela Rosî'a Abrudului la an. 1786, si fatalitatile celoru publicate de

*) I. F. Massmann, Libellus aurarius, sive tabulae ceratae, et antiquissimae et unicae romanae. 4-o Lipsiae 1841 (pag. 3 § 1, sî p. 6 § 10).

**) Dr. I. Erdy, De tabulis ceratis in Transilvania repertis. 8 maj. Pesthini 1856.

Dr. Detlefsen, Ueber zwei neu entdeckte Römische Urkunden auf Wachstafeln. 8-o Wien 1857.

— Ueber ein neues Fragment einer Römischen Wachsurkunde aus Siebenbürgen. 8-o Wien 1857.

Finály, H. S., Az erdélyi bányákbol került viasztáblák, és az ös romai folyoirás; — in Erdélyi Muzeum egylet évkönyvei, tom. I. 4-o Clusiu 1861, pag. 75 seqq.

La cari acumu potemu adauge sî cele publicate in: Die Römischen Inschriften in Dacien, de M. I. Ackner si Fried. Müller. 8-o Wien 1865; pag. 128 seqq. nr. 623—630.

Massmann panà ce au ajunsu in mânu-le baronului Nic. Iankowich († 1846) la a. 1835, suntu descrise de Erdy in brosiur'a citata la inceputu (pag. 4, 5). Totu acolo se descriu apoi sî cele alalte aflari in diverse fodine totu dein muntii Rosîei Abrudului dein anii 1790, 1791, 1820, 1854 sî 1855.

Tablele aflate, nefiendu-le cunoscutu pretiulu internu alu loru, celu pucinu in a-ante de publicatiunea Massmanniana, ajungundu in mânure de omeni nepreceputori, nu numai cà nu s'au pastratu cu tota acurateti'a, ce meritau documente atâtu de rare si de mare importantia, ci deintru inse unele au cadiutu sî in mânure cu totulu profane, si multe deintru inse pote cà au sî peritu cu totului totu.

Documentu de profanatiune suntu nu numai inscriptiunile, adause de falsificatori, pre paginele dein urma ale tableloru Massmaniane, cu litere pseudo-scythice, si cursive grecesci recentiori, cari la inceputu au causatu atât'a batere de capu unoru literati, si au datu ocasiune de ipotesi cari de cari mai cornurate, panà ce in urma s'a adeveritu impostur'a, — ci sî alte table, pre cari totu aceli seau atari falsificatori le au coruptu intru atât'a, câtu nemicindu cu totulu testulu originariu latinu, in loculu acestuia au scrisu, erasi cu litere cursive grecesci recentiori reu formate, unele cuvente barbare forà intielesu, de câtu numai numele unoru eroi dein migratiunea hunno-ungarica. Dein care impregiurare se lamuresce pre deplenu, cà ce soliu de omeni sî cu ce scopu s'au apucatu de atari falsificatiuni.

Dein aceste falsificate am a-mâna *doua* esemplaria, dein cari unulu e in originale, altulu numai in copia, amendoua comunicate de D. prof. acumu in Craiov'a Sim. *Mihali*, in a-ante de mai multi ani.

In *tabl'a originaria*, de laturea derepta se afla scrisu: XLVIII, cu litere latine, cari dupa form'a loru cea rude nece de cumu nu potu fí antice. In miediloeu e impresa in cera negrita una arma (Wappen) cu doi sphynxi intorsi cu spate-le unulu catrà altulu, inse a' caror'a figura e rasa dein a-ante. Intre sphynxi e unu cercu ellipticu, pre care e incisa figur'a unei acere (aquila), inse de mâna erasi forte rude. Er' de desuptulu acelei arme se vede scrisu cu litere grecesci recentiori forte rudi cuventulu seau numele: *Βουλτζους*. Cele alalte cuvente, a fora de vre-o doua-trei grecesci, numi suntu cunoscute, nece nu miam batutu capulu se le intielegu.

In *copia*, cuventele tote suntu scrisa erasi numai cu litere grecesci cursive, precumu se pare totu de aceeasi mâna rude, fiendu cà liniamentele, pre câtu se potu presupune dupa copia, suntu totu acelea, si pentru cà intru amendoue table-le ocurre cuventulu *Φαλιτζις*. Intre cuventele copiei, carea dupa lungime sî latîme nu e deintru unu corpu cu tabl'a originaria, se afla vreo câte-va apriatu grecesci, unele chiaru dein Homeru, numai câtu unele suntu scrisa cu erori in contr'a limbei grecesci. Acestea suntu: *δηλὸς* in locu de *δῆλος*, sî *λευκ -- άλενος ηρη* in locu de *λευκώλενος ηρη*.

Io nu aflai lucru demnu, de a mai adauge sî unu fac-simile dupre aceste falsificate. Ci ele suntu acì de facia, sî le presentezu onoratei Adunari, pentru cá, cene ar' avé volia, se le pota cosiderá mai de aprope.

Deintre fragmentele altoru table, aflate la a. 1855, câte se afla la mene, mai memorabili suntu *doua triptiche* complete, decâtu cà de intru una tabla a' unuia s'a pierdutu una mica margine, inse forà alta scadere a' testului, decâtu cà-i lipsesce suscriptiunea datului de a dou'a ora.

Dein aceste doua, unulu s'a publicatu inca la a. 1855 in Analii gimnasiului nostru dela Blasiu, in adeveru cu ore-câte-va erori, cari au datu ocasiune unoru critici de ale scarmená camu aspru, forà de a scí, seau de a vré se scia, cà intre ce impregiurari se fece acea publicatiune, cari de se luau in cosideratiune demna, erau indestulite, credu io, de a me escusá deplenu.

Antaniu festinatiunea pentru pucinetatea tempului, ce-lu aveam intre receptiunea tableloru si intre editiunea acelei programe gimnasiali, numai cá de vreo doue-trei dîle. Apoi, nededarea nece cu form'a litereloru cu care erau scrise, nece cu una scrisória negra in linie subtiri sî pre pagine erasi negre; cà-ce cer'a de atâte secle s'a negritu, sî trasure-le litereloru inca erau negrite pre acelu fundu negru.

Cu tote astea erorea mai de insemnatu a fostu in unele cuvente, dein cari unulu erá scrisu de asupr'a intre linie-le ordinarie ale testului, asia câtu trasure-le lui erau amestecate si cu ale liniei dein susu sî cu ale celei dein diosu. Inse tote erorile acestea fura indereptate de mene insumi in Analii dein 1857, in a-ante de esîrea criticeloru,

dupa ce adeca sî ochii mi-s'au dedatu cu atare scriptura, sî am castigatu sî mai multe table, intre cari sî tabl'a a treia dein urma, pre carea se aflá finea acelui triptychu publicatu.

Celu alaltu e inca nepublicatu.

Aceste doua documente rare, ce cuprendu testulu a doua contracte de vendiare si cumparare, custa dein câte trei table fia-carele, cari suntu gaurite pre margini, er' prein acele gaure se legau cu unu firu de acia dupa modulu aratatu de Suetoniu mai in diosu. De acea sî triptyche se numescu, sî pentru cà se desfacu in trei parti, cu siesa pagine.

Inse cele doue pagine dein afora — precumu se pote vedé chiaru depre tabl'a falsificata, ce avui onore a o presentá, — erau netede, albe; sî nu se scriea pre ele, de câtu pucine notatiuni, inse cu negrela, nu in cera, precumu se afla sî pre unulu dein fragmentele dela mene.

Er' cele dein la-intru patru pagine erau sapate in lemnu, si apoi implute cu cera, in care se scriea cu stilu. Lemnulu, in tote cele aflate panà acumu, e de bradu.

Testulu contracteloru in atari table publice se scriea de doue ori. Antaniu pre pagin'a antania si a dou'a dein la-intru, inse totu de un'a testulu intregu, asia câtu nu erá liertatu a trece pre pagin'a a treia, ci, deca cumu-va testulu erá ceva mai lungu, formatulu tableloru se luá mai mare. Dein care causa formatulu acestoru table forte varieza, dela 4-o minori panà la 12-o. Acestu testu erá, care se legá cu firu si se inchidea singurelu, sigilanduse pre pagin'a a patr'a, in câtu numai in a-antea judecatei se consultá, cá singurulu testu autenticu. Si de acestu testu scrie Suetoniu la loculu citatu mai diosu.

A dou'a ora apoi mai erá scrisu pre paginele urmatorie a' treia si a' patr'a dein la-intru, mai totu de un'a cu scrisoria mai desa sî mai menunta, pentru cà pagin'a a' treia se impartiea in doua, dein cari in partea dea stang'a se incepea rescrierea testului, er' in derept'a erau scrisa numele marturiloru cinci cu numerulu, alu caventelui deca erá, sî alu vendiatoriului seau detoriului, asia inse, câtu intre testulu de a stang'a, sî intre numele semnatoriloru erau imprese in cera sigilele fia-carui semnatoriu in dereptulu numelui.

Acestu locu pentru sigile, pre unde treceau firele legaturei amentite, dein asta causa erá sapatu mai afundu, de câtu cealalta suprafacia a paginei, pentru cá se aiba locu si firele legaturei, pre cari se punea cer'a sigileloru.

Er' partea testului, câta nu incapea pre acesta pagina, se continuá pre cea urmatoria ultima in estensulu ei intregu forà impartîre.

Acestu testu rescrisu erá deschisu, pentru usulu ordinariu. Er' caus'a inchiderei celei de antaniu scrisorie, se pare a fí fostu, nu numai aperarea testului in contr'a falsificatiuniloru, ci sî mai bun'a conservare a' aceluiasi. Suetoniu anume scrie de cea de antania *), er' a dou'a de sene se intielege.

Erau unii de parere, cà atari contracte se scrieau sî numai pre doue table, seau chiaru sî pre patru. Ci esemplaria-le, câtemi suntu cunoscute, nu au mai multu de trei table, er' de au mai pucine de trei, nesmentitu lipsesce un'a seau doue. Cu tote, cà dipticheo-le de doue table erau intre altele forte usitate, cumu erau, de esemplu, diptichele de arame pentru militari, ce se numeau honestae missionis**), — sî cele pentru usulu cotidianu pote cà steteau sî dein mai multu de patru table.

In tablele Massmanniane, testulu latinu inca e scrisu numai pre trei table. Er' tabl'a grecesca, sî cea greco-scythica, nu se tienu de acelu tripticu latinu, ci, dupa cumu arata diversitatea formatului si gaureloru, suntu fragmente dein alte triptiche, falsificate, pote inca, totu de aceeasi mâna, ce a falsificatu sî ceste doue presentate onoratei Adunari, — ori câtu Massmann se nevoliesce a apará anticetatea scripturei grecesci dein acele table, sî ale insesi tableloru precumu suntu.

Dupa aceste premise, se trecemu acumu la insasi acele doua triptiche, ce se afla la mene, de in cari testulu unuia de multu s'a publicatu, precumu amu dîsu, er' alu celui alaltu e inca ineditu. Amendoua suntu de aceeasi natura, si cuprendu testulu a doua contracte cu pucina scaimbare despre vendiarea si cumpararea a doi schiavi, unulu fetioru a nume Apolaustu, sî alt'a muliere anume Theodote, amendoi greci de natiune, fetiorulu anumitu grecu, er' mulierea sub nume de Cretena (Creticam, dein insul'a Cret'a). Contestulu e mai

---

*) Suetoniu in Nerone, XVII: Adversus falsarios tunc primum repertum, ne tabulae nisi pertusae, ac ter lino per foramina traiecto obsignentur.

**) Vedi I. Arneth, Zwölf Römische Militär-Diplome. 4-o Wien 1843.

totu acel'asi, pucine mutanduse, lasanduse, seau adaugunduse. Dein care se cunosce, cà atari contracte se scrieau dupa anumitu formulariu, dein care panà acumu nu erau cunoscute de câtu pucine frasi la jurisconsulti, er' prein publicarea triptícheloru nostre, intre cari e unu restempu de XVIII ani, se face deplenu cunoscutu intregu formulariulu, alaturanduse sî triptichulu de asemenea natura publicatu de Erdy, sî emendatu de Detlefsen, la locurele citate.

TRIPTICHULU I.

a) Scriptur'a antania.

aa) Pagin'a prima.

Lin. *1. Dasius Breucus emit mancipioque accepit*
2. puerum Apalaustum sive is quo alio nomine
* *3. est N Grecum apocatum pro uncis duabus*
4. XDC de Bellico Alexandri f. a. M. Vibio Longo
esse
5. eum puerum sanum traditum furtis noxaque
6. solutum erronem fugitium caducum non esse
7. prestari . et siquis eum puerum q d a
8. partenve quam quis ex eo evicerit q m
9. emptorem s. s. eunve ad q. ea res pertinebit
10. uti frui habere possidereq. recte liceat
11. tunc quantum id erit quod ita evic
12. tum fuerit

bb) pagina adou'a.

duplam
1. t. p. p. r. d. f. r. Dasius Breucus d f p
2. Bellicus Alexandri id—fide sua esse
3. iussit Vibius Longus
4. proque eo puero q s. s. est pretium
5. ejus XDC accepisse et habere se dixit
6. Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco
7. Act kanab leg XIII g XVII kal Junias
8. Rufino et Quadrato Cos

b) Scriptur'a a' dou'a.

cc) pagin'a a treia.

Lin. *1. Dassius Breucus emit man*	○	*App I Procli vet leg XIII 9*
2. cipioque accepit puerum		
3. Apalaustum sive is quo alio		
4. nomine est N grecum ap	○	*Anton I Celeris*
5. utatum pro uncis duabus		
6. XDC de Bellico Alexandri	○	*Iul Viatoris*
7. f. a. M. Vibio Longo		
8. eum puerum sanum traditum	○	*Vlp I Severi ni*
9. esse furtis noxaque so		
10. lutum erronem fugiti	○	*I Firmi Primiti vi*
11. vum kaducum non esse		
12. prestari et si quis eum pu	○	*M. Vib I Longi fide iussor*
13. erum q. d. a. partemve		
14. quam quis ex eo evicerit	○	*Bellici Alexan dri vendit*

dd) pagin'a a' patr'a.

Lin. *1. quo minus emptorem ss. eumve ad quem ea res*
2. pertinebit. uti frui habere possideretque rec
3. te liceatum quantum id erit quod ita ex eo e
4. victum fuerit tantam pecuniam duplam
5. probam recte f. r. Dassius Breuci d f p Bel
6. licus Alexandri idem fide sua esse iussit M
7. Vibius Longus
8. proque eo puero qui ss. est pretium eius XDC acce
9. pisse et habere se dixit Bellicus Alexandri
10. ab Dassio Breuci

Care documentu noi asia-lu trascriemu in limb'a latina currente, forà abreviature:

„Dasius (var. Dassius) emit mancipioque ac„cepit puerum Apolaustum, sive is quo alio nomine „est, n(atione) graecum, apochatum pro unci(i)s „duabus, X (denariis) DC (sexcentis) de Bellico „Alexandri; f(idei) a(uctore) M. Vibio Longo, „eum puerum sanum traditum esse, furtis noxaque „solutum, erronem, fugitivum, caducum non esse, „praestari. et, siquis eum puerum, q(uo) d(e) „a(gitur), partenve quam quis ex eo evicerit, quo„minus emptorem s(upra) s(criptum), eunve, ad „quem ea res pertinebit, uti, frui, habere, posside„reque recte liceat, tunc, quantum id erit, quod ita „ex eo evictum fuerit, tantam pecuniam duplam, „probam, recte d(ari) f(ide) r(ogavit) Dasius (var. „Dassius) Breucus (var. Breuci), d(are) f(ide) „p(romisit) Bellicus Alexandri; idem fide sua esse „jussit M. Vibius Longus, proque eo puero, qui „s(upra) s(criptus) est, pretium eius X (denarios) „DC (sexcentos) accepisse et habere se dixit Bel„licus Alexandri ab Dasio (var. Dassio) Breuco

„Act(um) Kanab(ae), Leg. XIII. G(emin.). „XVII Kal. Junias, Rufino et Quadrato Consulibus."

Dein alaturarea amendororu testureloru se pote cunosce, cà si in Ortografia sî in abreviature este ore-care diferentia intre ele, asia câtu se potu paré, a nu fí scrisa totu de una mâna.

Asia in scriptur'a antania **Dasius** se scrie numai cu unu S, cá sî aliurea, er' intru a' dou'a pretotendenea se scrie cu doi S: **Dassius**. In lin 6 scriptur'a prima **caducum** e scrisu cu C, er' intru a dou'a cu K: **Kaducum**. In lin. 8 scriptur'a antania e scrisu: **partenve**, sî in lin. 9: **eunve** cu N, er' in a' dou'a: **partemve** sî **eumve** cu M in a-ante de V.

De acì se tiene sî scrierea **Breuci** in scriptur'a a' dou'a pag. 4 lin. 5 sî 10, in locu de **Breucus** dein scriptur'a antania.

Erori scripturistice in scriptur'a antania se afla numai in doua locure, unde scrietoriulu uitase câte unu cuventu dein testu, si le scrise apoi de asupr'a intre linie, in lin. 5: esse, sî in lin. 13: duplam, cari in scriptur'a a doua suntu scrisa in linie la loculu loru.

Er' in scriptur'a a doua erori notabili se afla, in lin. 16: possideretque in locu de possiderequc, sî in lin. 17: liceatum in locu de liceat tum; intru unu locu cu unu T mai multu, intru altulu cu unulu mai pucinu.

In câtu mai in colo pentru abreviature, ele suntu mai multe in scriptur'a prima de câtu in a' dou'a, sî inca unele atari, câtu forà scriptur'a a doua a nevolia s'aru poté intielege, mai alesu unde suntu indesate, precumu in scriptur'a antania pag. 2 lin. 1, litere continue sicpte: T. P. P. R. D. F. R., dein cari cele de antaniu patru, in scriptur'a a doua se scriu intregi: tantam pecuniam probam recte, er' cele alalte trei se sciu dein alte diptiche, cà insemneza: dari fide rogavit.

Mai notabile inse e acea oserbatiune in respectulu ortografiei latine, cà intru amendoua testure-le lipsesce diftongulu AE, nu numai dein templare, ci anume, sî in locui se scrie numai E simplu, precum in Grecum, prestari, in locu de graecum, praestari, asia câtu sî de aici se adeveresce dîs'a lui Terentiu Varro: cumu cà latinii in multe cuvente, unii punu A in a-ante de E, alti nu punu *).

Intru asemenea, prepusetiunea ab intru ambe scripture-le se scrie cu B sî in a-ante de D, pr. ab Dasio, in locu de A Dasio; — sî erasi unu I scundu, in locu de doi seau de unulu inaltu, pr. uncis in locu de unciis seau uncIs; — precumu sî fugitium cu unu V in scriptur'a antania lin. 6, in locu de fugitivum cá in scriptur'a a doua. Cari variatiuni ocurru sî in alte inscriptiuni antice. De apocatum etc. mai la vale.

Dein partea limbei, carea e curatu clasica antica, mai notabile e, cà verbulu emere, aici sî in alte triptiche, se costrue cu prepusetiunea de personae, in locu de A vel ab, pr. de Bellico Alexandri, cá sî in triptichulu nostru II. scriptur'a prima lin. 4 (cu de de doue ori dein erore), sî in scriptur'a a doua lin. 5: de Cl. Phileto; sî in celu de la Erdy: de Dasio. Care costructiune, de sî mai rara la clasici, de acea inse nu numai, cà nu e barbara, ci chiaru clasica, numai cu ceva mai antica, cá tote formule-le juridice latine. Asia Cicero in epistul'a ad Atticum lib. X, ep. 5: „emere de Canuleio diversorium", sî totu acolo lib. XIII, ep. 31: mille jugerum de M. Pilio emit."

La aceste oserbatiuni generali, mai adaugemu sî urmatorie-le speciali, provocandune cu citatiunile la numerulu linieloru scripturei primarie.

BREUCUS seau Breuci, cá nume propriu seau gentiliciu lin. 1 sî mai in colo. Breucii erau unu poporu Pannonicu de lunga fluviulu Savu. Pliniu hist. nat. lib. III, 28 *).

APALAVSTUM lin, 2. Acestu nume, nu sciu, deca se mai afla undeva cá nume propriu; pote fí inse, cà e formatu dein cuventulu grecescu ἀπολαυςός, cà ci si prunculu erá de origine grecu.

N. cu linia de a supr'a in lin. 3, insemneza natione, cá sî in triptichulu urmatoriu, sî cá in alte inscriptiuni, intru una semnificatiune mai lata decâtu la noi: de nascere.

APOCATUM lin. 3, in scriptur'a a doua lin. 4—5: aputatum; er' in triptichulu nostru urmatoriu: apochatam, — mai adeveratu: apochatum, dela apocha in sensu juridicu, alu caruia intielesu e camu oscuru, si de care Detlefsen la loc. cit. **) dîce, cà nulu intielege. De acea lasandu-lu juristiloru, selu esplice, noi adaugemu numai intrebarea, cà ore alu nostru verbu: apucu-apucare, trage-se dela occupo-are, ori de la acestu verbu juridicu apocho seau vulgariter: apuco-are? Vedi Forcellini in lex. s. v. apocha sî apochare.

X lin. 4, trasu preste miediolocu si preste D urmatoriu cu una linia, insemneza denariu.

F. A. lin. 4, care mai antaniu credeam, cà e F.R., insemneza: fide auctore, sî totu accea insemnandu cu fide jussore, precumu sî in triptichulu urmatoriu Antipatru se numesce sî fide iussor sî secundus auctor, asia câtu jussor sî auctor in aceste formule se paru a fí sinonime. Vedi sî Digest. lib. XXI tit. II, 4 etc. De unde nu mi-se

---

*) De lingua lat. lib. VII, 96: In pluribus verbis A ante E alii ponunt, alii non, ut quod partim dicunt sceptrum, partim scaeptrum.

*) „Savus per Colapianos, Breucosque, populorum haec capita."

**) In Zwei röm. Urk. pag. 14.

vede cu cale a scaimbá testulu F. A. in F. I., cumu proiecteza Detlefsen la loc. cit. pag. 17, cu atâtu mai pucinu, cà scriptur'a F. A. ocurre si in acestu tripticu, si in celu urmatoriu, de câte de doue ori, asia câtu nu pote fí prepusu de erore scripturistica.

FURTIS — PRESTARI, lin. 5—7. Aste forme ocurru asia sî la scrietorii vechi, pr. in Digest. lib. XXI tit. II, 3: Quia furtis noxisque solutum esse praestari debet venditionis tempore; vedi totu acolo sî l. XXI tit. I, 1, 14, 46 etc.; — sî la A. Gelliu noct. att. lib. IV, capu II, 1: In edicto aedilium curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est, scriptum est: Titulus scriptorum singulorum sit curato ita, ut intelligi recte possit, quid morbi vitiique cuique sit. quis fugitivus, errove sit, noxave solutus non sit.

Fugitivum, cu unu V, in scriptur'a prima lin. 6; cá sî in celu dela Erdy Primitius in loco de primitivus, nu irimitius, cumu se parù aceluia.

Q. D. A. lin. 7, cá in inscriptiunea dela Orelli nr. 7321: eumve ad quem ea res Q. D. A. pertinet, pertinebit, quo minus; adeca Quo (seau Qua) D(e) A(gitur); precumu anume totu acolo mai diosu ocurre intregu: De quibus agitur; in care inscriptiune sî alte cuvente ocuru dein formulele tripticheloru nostre, precumu se vede dein cele citate si dein altele, pr. Q. S. S. S, — tantam pecuniam dari, – mancipio accepit, — Act.; - si ce e mai multu, chiaru numele vendiatoriului dein triptichulu nostru II: Claudio Phileto. Vedi Orelli Inscript. lat. tom. III (8-o Turici 1856) pag. 474 seq.

D. pag. 2, lin. 1, loculu antaniu, in asta scriptura e formatu cá O, cumu sî Th. Mommse recunosce, er' in a' dou'a lipsesce, ci sensulu recere D, precumu arata sî triptichulu urmatoriu (pag. 2. lin. 2), unde Dari e scrisu intregu, inca sî a dou'a ora, cá si in alte tripticheh la loculu paralelu.

ID lin. 2 pagin'a a dou'a, s'ar' paré a fí in locu de idem, fiendu gaura dupa D, cá in scriptur'a a doua, ci in triptichulu urmatoriu sî in altele e numai id.

KANAB. lin. 7, pag. 2; in triptichulu urmatoriu una data Canab. cu C. Th. Mommsen crede. cà Canab'a a fostu una statiune militare lenga Apulum, pote cà unde acumu e Satu-micu (Kis falu), si unde astadi se afla si una inscriptiune vechia romana, care dupa Th. Mommsen asia ar' suná (Ackner p. 83 nr. 387):

PRO. SALUTE. AUG. M. D. M
SANCTUM
T. FL. LONGINUS. VET. EX. DEC. AL. II. PANN.
DEC. COL. DAC. DEC. MUN. NAP. DEC. KANAB
LEG. XIII. G. ET. CL. CANDIDA. CONIVNX. ET. FLAVI
LONGINUS. CLEMENTINA. MARCELLINA. FIL.
EX IMPERIO. PECUNIA. SUA. FECER. L. D. D. D

Alta inscriptiune, cu numirea acestui locu, se afla la Partosiu (M. Porto), de curundu aflata, precumu urmeza:

L I B E R O
PATRI. ET. LI. .
CL. ATTEIUS CELER
VETERANUS. LEG. XIII.
GEM. (antonian)AE. DEC
CANABENSIUM
CUM. SV. . V. L. S
L. D. D. D

Si fiendu cà scrisori'a ei se dîce a fí rea, cene scie, deca in lin. 3 nu e smentela in numele Atteius, dupa ce dein triptichulu nostru cunoscemu pre unu Antoniu Celer intre marturi, variatiunea intre Atteiu si Antoniu fiendu forte aprope.

A treia inscriptiune, cu numele Canabei, aflata la Apulu, nu se mai scie ce s'a facutu. La Gruteru*) pag. LXXIII. nr. 4, dupa Bongarsiu; Ackner p. 92 nr. 433:

FORTVNAE
AUG. SACR. ET GEN
IO CANABENSIVM
L. SILIVS. MAXIMVS
VET. LEG. I. AD
P. F. MAGISTRAS
PRIMVS. IN CAN
D. D.
ET. SILIA. IANVARIA
ET. SILIVS. FIRMINVS

In care magistras e in locu de magistratus; er' in lin. 5 in Can. face: in Canaba; cele alalte abreviature cá aliurea.**)

LEG. XIII. G. lin. aceeasi, e Legiunea XIII numita Gemina, carea a statiunatu in Transilvani'a, impreuna cu Leg. V. Macedonica panà sub Aurelianu, sî de cari atâte inscriptiuni se afla in patria.

XVII KAL. IUNIAS, adeca 16 Maiu.

RUFINO et QUADRATO COS. lin. dein urma, adeca cu numele intregu: L. Cuspio Ru-

*) Inscriptiones antiquae totius orbis rom. fol. Amstelaedami 1707.

**) De acesta statiune se pare a suná sî cea dela Muratoriu 2076, 7 de si e scrisu IN CANAPA in locu de Canaba, cá sî SIPI in locu de Sibi totu acolo.

fino, sî L. Statio **Quadrato**, cari au fostu Consuli la A. u. c. 895, er' dupa Chr. a. 142, in anulu V. alu lui Antoniu Piu.

Triptichulu acest'a dar este de 1721 (in 1867).

TRIPTICHULU II.

a) Scriptur'a antania.

aa) Pagin'a prima.

Lin. *1. Cl. Iulianus Mil. Leg. XIII. gg. cl. MarI emit mancipio*
2. que accepit mulierem nomine Theodotem sive ea
3. quo alio nomine est N Creticam apochatam pro uncIs
4. duabus X quadringentis viginti de de (sic) *Cl. Phileto*
5. f. a. Alexandro Antipatri
6. eam mulierem sanam traditam esse emptori s. s. et si
7. quis eam mulierem q. d. a. partenve quam quis ex ea
8. evicerit q. m. emptorem s. s. eunve at quem
9. ea res pertinebit uti frui habere possidereque recte
10. liceat tunc quantum id erit quot ita ex ea quit

bb) pagin'a a doua.

1. evictum ablatunve fuerit sive quot ita licitum
2. non erit tantam pecuniam probam recte dari f. r.
3. Cl. Iulianus mil. L. s. s. d. f. p. Cl. Philetus
4. id fide sua esse jussit Alexander Antipatri
5. inque eam mulierem quae s. s. est pretium eius XCCCCXX.
6. accepisse et habere se dixit Cl. Philetus a Claudio
7. Iuliano mil. s. s.
8. Act. Canab. Leg. XIII g IIII Nonas Octobres Bradua
9. et Varo Cos.

b) Scriptur'a a doua.

cc) pagin'a a treia.

Lin. *1. Claudius Iulianus mil. Leg. XIII g. g. Claudi MarI*	○	*Val. Valentis G. XIII g.*
2. emit mancipioque accepit mulierem nomine Theo	○	*Cn. Vari A-ae*
3. dotem sive ea quo alio nomine es N. Creticam	○	*Ael. Dionysi Vet. Leg.*
4. apochatam pro uncis duabus X quadringentis	○	*Paulini s . . . ris*
5. viginti de Cl. Phileto f. a. Alexandro Antipatri	○	*Iul. Victorini*
6. eam mulierem sanam traditam esse emptori ss. et siquis	○	*ΑΛΕΧΑΝΔΡΕΙ ΑΝΤΙΤΑΤΡΙ ΣΕΚΟΛΟ ΑΥΚΤΩΡ ΣΕΓΝΑΙ*
7. eam mulierem q. d. a. partenve q. q. ex ea quis		
8. evicerit q. m. emptorem s. s. eumve ad quem ea		
9. res pertinebit uti frui habere possidereq		*Cl. Phileti venditoris ibsius*
10. recte liceat tunc quantum id erit	○	

dd) pagin'a a patr'a.

Lin. *1. quot ita ex ea evictum ablatunve fuerit sive quot ita licitum*
2. non erit tt p. probam recte dari f. r. Cl. Iulianus mil. s. s.
3. d. f. p. Cl. Philetus
4. id fide sua esse iussit Alexander Antipatri
5. inque eam mulierem quae ss est pretium eius XCCCCXX accepisse
6. et habere se dixit Cl. Philetus a Claudio Iuliano mil s. s.
7. Act. Kanab Leg. XIII g. IIII Nonas Octobres Bradua et Varo Cos.

Adaugemu sî aici transcriptiunea dupa aceeasi norma, cá mai susu, de sî dupa cea mai dein a-ante fia-care si-o ar' poté esplicá.

„Claudius Iulianus mil(es) Leg(ionis) XIII G(eminae) g(regarius?) Claudi(i) Marii, emit mancipioque accepit mulierem, nomine Theodoten, sive ea quo alio nomine est, n(atione) Creticam, apochatam pro unciis duabus X(denariis) quadringentis viginti, de Cl. Phileto; f(ide) a(uctore) Alexandro Antipatri eam mulierem sanam traditam esse emptori s(upra) s(cripto). et, siquis eam mulierem, q(ua) d(e) a(gitur), partenve quam quis ex ea quis evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s(upra) s(criptum), eumve ad quem ea res pertinebit, uti, frui, habere, possidereque recte liceat, tunc, quantum id erit, quod ita ex ea quid evictum ablatumve fuerit, sive quod ita licitum non erit, tantam pecuniam probam recte dari f(ide) r(ogavit) Cl. Iulianus mil(es) leg(ionis) s(upra) s(criptae), dare f(ide) p(romisit) Cl. Philetus. id fide sua esse jussit Alexander Antipatri, inque eam mulierem, quae s(upra) s(cripta) est, pretium eius X (denarios) CCCCXX accepisse et habere se dixit Cl. Philetus a Claudio Iuliano mil(ite) s(upra) s(cripto). Act(um) Kanab(ae) Leg. XIII G(emin). IV Nonas Octobres, Bradua et Varo Cons(ulibus).“

La acestu documentu, nu avemu de câtu pucine se mai oserbàmu, dupa ce multe, ce s'aru poté oserbá aici, s'au premisu la triptichulu de antaniu. Limb'a, totu aceeasi curata, clasica latina. Erori scripturistice mai numai doue: in scriptur'a prima lin. 4, unde prepusetiunea DE e scrisa de doue ori; — si in scriptur'a a dou'a lin. 3, unde dupa ES lipsesce T; pentru cà, in scriptur'a a doua pag. 4 lin. 2, unde se vedu doi T scrisi in locu de unulu, se pare a fí numai una variatiune ortografica in locu de **T a m T a m**.

Er' in câtu pentru diferenti'a intre quid dein scriptur'a prima lin. 8, si intre quis dein scriptur'a a doua lin. 7, a nevolia se pote decide, de este erore, si in care scriptura e erorea, dupa ce in loculu paralelu dein tripticulu antaniu si unulu si altulu lipsesce, sî in adeveru amendoua suntu superflue. Vedi inse sî triptichulu dela Erdy la loculu paralelu (pag. 14 lin. 9): partemve quam ex eo quis.

In respectulu ortografiei, triptichulu acestu alu II-le diferesce in câtu-va de celu de antaniu. Asia diftongulu AE se afla la loculu seu, pr. in scriptur'a antania sî a doua pag. 2 sî 4, lin. 5: QVAE. — M in a-ante de V se scrie mai totu de un'a cu N, pr. partenve, eunve, ablatunve; de câtu numai una data in scriptur'a a doua lin. 8: eumve cu M. — Er' D finale mai totu de un'a se scrie cu T, pr. at, quit, quot, in locu de ad, quid, quod; afora de doua locure: in scriptur'a prima lin. 8: QUID, sî in scriptur'a a doua lin. 8: AD.

Cea mai mare insemnatate inse are acestu triptichu, pentru cà intre suscriptiunile marturiloru, de una parte se afla sî scrisoria grecesca antica genuina, Antipatru alu lui Antipatru caventele dein acestu contractu, grecu de natiune, dupa cumu si numele-lu arata, in locu de litere latine sierbinduse la suscriere cu litere grecesci, dupa form'a ce se vede in cele mai vechia monumente de pre acele tempure, in manuscrisa, papiri, inscriptiuni etc., — de alta parte in limb'a latina, nu cea clasica, ci cea mai vulgaria, fiendu cà scrietoriulu, cá grecu, pote cà nu sciea limb'a literaria latina. De acea in locu de a scrie: secundi auctoris signavi, seau de secundus auctor signavi, scrie: secodo auctor segnai!

Éta dar' sî in Daci'a urme de scriptura grecesca in seclulu II. dupa Chr., sî de limb'a romana vulgare, scrisa cu litere grecesci, cá in catacombele dein Rom'a *), sî in papirii dela Raven'a, **) aprope de acelesi tempure.

*) Vedi Boldetti osservationi, pag. 233, sî Massmann loc. cit. pag. 148.

**) Vedi Marini, papiri diplomatici, fol. Roma 1805, nr. LXXV pag. 116, nr. XC, XCII, XCIII, CX, CXIV etc. dein secl. VI; si de aci la Spangerberg, juris rom. tabulae negotiorum, 8-o Lipsiae 1822 pag. 128 seqq.

Dupa acesta scrisoria grecesca autentica, se dà deplenu de mentiuna falsificatiunea cu litere grecesci de form'a cea mai recentiore dupa tipariu in tablele presentate mai susu, sî in cele Massmaniane.

IV Nonas Octobres, lin. 8, e 4 Octobre dupa Calendariulu nostru, — er' —

Consulii Bradua sî Varu, suntu cu numele loru intregu: Ap. Annius Atilius Bradua, sî T. Claudius Vibius Varus, cari avura consulatulu la A. u. c. 913, er' dupa Chr. la a. 160; sî asia triptichulu acest'a (la a. 1867 e de 1707 de ani, er') la a. 1865 e(rá) de 1705 de ani.

La acestea mai oserbàmu, cumu cà anulu consulatului lui Bradua si Varu cade in a. XXIII alu imperatîei lui Antoniu Piu, dela care atâti numi s'au aflatu in Transilvani'a. De unde intre triptichulu I sî II este unu restempu de XVIII ani, celu de antaniu cu atàti ani fiendu mai vechiu de câtu alu II-le.

Mai oserbàmu inca sî, cà sigilele amendororu acestoru triptiche, ce erau imprese in cera la numele marturiloru sî altoru persone, lipsescu cu totulu; — ci se afla in celu publicatu de Erdy l. c., sî intru altulu inca ineditu, mare in 4-o sî frumosu, ce inca se afla in Museulu dein Pestia, ci caruiai lipsesce tabl'a a treia cea de preurma, precumu insumi le vediui acolo la a. 1856.

Sî in urma, cà scrisori'a triptichului II nu e asia strinsu cursiva, cá intru alte table cerate, ci se apropia mai multu de scriptur'a menunta latina dein manuscrisa-le celoru mai de antaniu V. secle dupa Christu.

2.

La aceste doue triptiche ale noste, adaugemu aici sî unu alu treilea, totu de vendiare si cumparare de schiavi, publicatu de Erdy la loculu citatu in facsimile, si dupa acest'a de Detlefsen asemenea la loculu citatu (zwei röm. Urk. pag. 7. seqq.), dupa lectiunea nostra, carea in multe diferesce de a' lui Erdy, in pucine de a' lui Detlefsen.

a) Scriptur'a prima.

aa) Pagina antania.

Lin. 1. *Maximus Batonis puellam nomine*
2. *Passiam sive ea quo alio nomine est anno*
circiter p. m. emtas cortellaria
3. *rum sex emit mancipioque accepit*
4. *de Dasio Verzonis pirusta ex Kavioretio*
5. *X ducentis quinque*
6. *eam puellam sanam esse furtis noxisque*

Lin. 7. *solutam fugitivam erronem non esse*
8. *praestari. quot si quis eam puellam*
9. *partemve quam ex eo quis evicerit*
10. *quo minus Maximum Batonis quo*
11. *ve ea res pertinebit habere posse*
12. *dereque recte liceat tum quanti*
13. *per puella emta est tam pecuniam*

bb) pagin'a a dou'a.

1. *et alterum tantum dari fide rogavit*
2. *Maximus Batonis fide promisit Dasius*
3. *Verzonis Pirusta ex Kavioreti*
4. *proque ea puella quae s. s est X ducen*
um
5. *tos quinque accepisse et habere*
6. *se dixit Dasius Verzonis a Maximo Batonis*
7. *Actum Karto XIII KAprilés*
8. *Tito Aelio Caesare Antonino Pio II Bruttio*
9. *Praesente IIum Cos.*

b) Scriptur'a a dou'a.

cc) pagin'a a treia.

Lin. 1. *Maximus Batonis puellam*
2. *nomine Passiam sive ea*
3. *quo alio nomine est anno* —
4. *rum circiter p. m. sex emp* ○
5. *ta scortellaria emit man*
6. *cipioque accepit de* ○ —
7. *Dasio Verzonis pirusta*
8. *ex Kavioretio X ducen* ○ —
9. *tis et quinque*
sanam
10. *eam puellam furtis no*
11. *xaque solutam fugi* ○ —
12. *tivam erronem non*
13. *esse praestari quot* ○ —
14. *siquis eam puellam*
15. *partemve quam ex eo*
16. *quis evicerit quo* ○ *Dasi Verzonis*
17. *minus Maximum Ba* *ipsius vendi*
18. *tonis quove ea res* *toris*

dd) pagin'a a patr'a, — lipsesce.

Transcriptiunea lui Erdy e mai smentita, de câtu seau se o alaturamu aici, seau macaru sei aratamu variantile; de esemplu totusi, adaugemu cele de antaniu 4 linee: „Maximus Batonis puelle Norine — pessime siue nequiori Iononia prestari — circa pars ex emta scortellaria — Norines exemit amicitiaque accepit“ etc.

Trascriptiunea lui Detlefsen e cu multu mai buna de câtu a' lui Erdy, in unele inse totu e smentita; asia —

Script. 1 pag. 1 lin. 2: passima, in locu de passiam, macaru cà nece passia, nece passima, numi e cunoscuta de aliurea cá nume propriu.

— lin. 3 de asupr'a: sportelaria, cu tote cà nece scortellaria nece sportellaria numi suntu cunoscute de aliurea, nece ce insemneza.

— lin. 4: Verilonis, in locu de Verzonis, precumu sî Finaly lege in altu fragmentu.

— lin. 13: p, ea, in locu de: per, întregu: quantiper; si eam, in locu de tam care e in locu de tantam.

— pag. 2 lin. 3. cá sî pag. 1 lin. 4 si script. 2 p. 3. lin. 8: Kaniuretio, in locu de Kavioretio, fiendu cà in loculu dein urma nu se pote lege almentrea de câtu Kavioretio.

Script. 2 p. 3 lin. 15: ex ea, in locu de ex eo, cá in script. 1 p. 1 lin. 9; de sî in amendoue locurele e erore gramaticale ex eo in locu de ex ea.

Smentela (de tipariu) e sî desemnarea la pag. 2 lin. ultima: 129 p. Chr. in locu de 139 p. Chr.

Er' numele marturiloru de pre pag. 3, atâtu la Erdy, câtu sî la Detlefsen, atâtu suntu de barbare, sî atâtu de incerte, câtu nu am cutezatu nece ale trascrie, nece a incercá una alta lectiune.

Diversitatea lectiunei in unele locure intre testulu antaniu sî alu doilea, e prea pucina; asia in testulu antaniu lin. 5 se scrie X ducentis quinque, er in alu doilea: X ducentis et quinque; sî in lin. 6 noxisque, care in testulu alu doilea se scrie noxaque.

Correctiuni aflàmu inca numai in doua locure in testulu antaniu; lin. 3, in care, cuventele uitate: circiter p. m. sî empta scortellaria suntu adausa de a supr'a intre lin. 2 sî 3; — er' in pag. 2 lin. 5: de asupr'a silabei tos e scrisu um adeca ducentum in locu de ducentos.

Variatiune limbistica are acestu triptichu in cuventulu: possedereque, in loculu formei clasice: possidereque; despre care inse cu ocasiunea altoru table cerate.

Nota.

Dein aceste trei triptice suntu publicate doua sî in Inscriptiunile Dacice, edite de M. I. Ackner sî Fr. Müller; triptichulu I. in nr. 626 p. 131 seqq. dupa lectiunea lui Th. Mommsen; er' alu III-lea in nr. 625 p. 130 seq. dupa Detlefsen.

Despre emendatiunile pretense ale lui Mommsen, sî de cele alalte table cerate, in nr. venitoriu.

X.

DESCRIPTIUNI TOPOGRAFICE.

Avendu de cugetu a dá dein candu-in-candu unele descriptiuni de locure mai memorabili pentru istori'a romaniloru, dupa monumente si funtane demne de credentia, incepemu cu un'a, ce o publicasemu inca in Organu nr. XXIV, inse carea, credemu, cà sî dupa atâti ani de atunci totu nu sia pierdutu interesulu nece pentru on. lectori de acumu ai Archivului, sî la carea cugetàmu a mai adauge sî alte date nepublicate panà acumu, pre cumu se va vedé mai in diosu.

I. BLASIULU.

I. Blasiulu e unulu dein acele pucine locure istorice, cari de sî mice dupa estensiunea loru, se paru a fí destinate de provedentia a jocá una rola insemnata in istori'a culturei popora-loru. Celu pucinu, loculu Blasiului in istori'a romaniloru, alesu transilvani, e mai insemnatu, de câtu se se pota candu-va trece cu vederea.

Un'a dein cele mai placute resiedentie ale principiloru Transilvaniei mai dein urma, mai bene de unu seclu in coce resiedenti'a Episcopiloru uniti, acumu A. Episcopesca metropolitana, cu institute de invetiatura, cumu nu au mai avutu panà erialalta-eri romanii transilvani; cu barbati cá S. Clainu, Sincai, P. Maioru, ale caror'a nume se fecera nemuritoria in istori'a literaturei romane; cu episcopi cá I. Clainu, Aaron, G. Maioru, sî Bobu, ale caror'a zelu sî fapte spre redicarea poporului romanu dein acesta provincia nu au fostu intrecute de ale nece unui barbatu mare de alta natiune. Patri'a nascerei bunului sî marelui protectoriu alu literaturei romane, episcopului Oradei-mari Sam. Vulcanu, eai-dedese sî mai in a-ante unu altu prea mare pastoriu sufletescu, educatu in senu-lu seu, pre Ign. Darabantu.

Atâte suveniri pretiose aneme-loru romanesci, legate de acestu locu forà insemnatate la vedere, cerulu lui celu blandu sî sanetosu, pusetiunea romantica, bunetatea pamentului lui in totu respectulu, descepta forà indoiela unu interesu cu multu mai mare, de câtu se nu credemu, cà unele trasure istorice topografice spre cunoscerea acestui locu voru meritá tota luarea a-mente a' lectoriloru nostri.

Cea mai vechia scire despre Blasiu e dein seclulu XIII. Elu inse pre atunci nu portá numele de astadi, carele, precumu vomu vedé, i-se dede mai tardîu, ci se numea dupa numele posiesoriului de atuncia Vil'a lui Herbodu (villa Herboldi) filiulu lui Ostu, care fusese vaivoda Transilvaniei pre la a. 1266 sî 1267.

Stefanu V. celu teneru, cá duce Transilvaniei seau Daciei, donà acesta vila cu pamentulu ei, si satulu invecinatu Semcelu, care in diploma se numesce Zanchalteluky (Szantsaltelke), mai antaniu lui Teel filiulu lui Ebl de Brassu, ci dupa aceea, vendiendule acest'a cumnatului seu comitelui Chyel seau Chel filiulu lui Erwyn de Kelnuk (astadi Calnicu lenga Miercurea), regele confirmà asta vendiare pentru Chel si credii lui prein una diploma dein a. 1271, care va urmá in adausu sub 1.

Despre acestu comite, de fetiorii lui, Daniel sî Solomonu, sî de nepotii lui, se afla urme istorice panà la a. 1346, dein cari se cunosce, cà acesta famelia in urma cumparà Cutulu sî Sotelecu-lu, sî prein urmare se aflá in mai buna stare, de câtu se fia alienatu Blasiulu sî apertenentie-le lui. Ci dela a. 1346, panà catrà a. 1395, nu mai aflàmu urme, cene se fia tienutu acestu locu.

Er' la a. 1395 aflàmu, cà Blasiu Cserei de N. Barot pentru meritele, ce si castigà in bataliele cu turcii la Sirmiu, si Nicopole, afora de noua insemne nobilitaria sî de trei opide in Sirmiu, mai fù donatu de Sigismundu-imperatu sî cu dominiulu Blasiului, ce pre atunci stá dein 13 sate dein pregiuru.

Câtu tempu a statu Blasiu Cserei in posiesiunea acestui dominiu, nu scimu, ci atât'a ni-se pare aprope de adeveru, cà numele de acumu alu Blasiului se luà dupa alu acestui domnu alu seu, fiendu cà mai in a-ante Blasiulu, seau pentru pucinetatea locuitoriloru, seau pentru cà erá mai multu numai unu castelu domnescu, pote cà nece nu avea nume, seau numai numele de vil'a lui Herbordu. Vedi Szegedi in istori'a lui Bel'a IV pag. 333, sî dupa acest'a Benkö in Transilvani'a sa tom. II. pag. 235 sî 442.

La a. 1535, Blasiulu cu totu dominiulu erá in mânu-le lui Georgiu Bagdi, care in acestu anu edificà sî castelulu de astadi, precumu arata inscriptiunea in pietra de asupr'a portei de desuptu, ce astadi dupa renovarea castelului fù immurata in stang'a de la acea porta, sî suna asia in limb'a latina:

HANC DOMUM FECIT E
DIFICARE GEORGIUS BAGDI
FIDE TERMINAVIT EAM POST
CHRISTI NATIVITATEM AN
NO MDXXXV TEMP
ORE MAGNE FAMIS CUM
AGRICOLA SVUM FACIE
BAT CUBULUM TRIT
ICI FLORENIS QUATUOR
VEL CITRA HOC OPUS FECIT
STEPHANUS LAPI DE TASAD

Alta inscriptiune se mai vedea, in a-ante de reparator'a mai dein urma, in sal'a cea mare de asupr'a usiei: GEORGIUS BAGDI FECIT; de asupr'a careia stá sî unu portretu micu, vechiu, rotundu, in rame, alu lui Gregoriu XIII pap'a, carele pre atunci victiuiá; — sî vis-a-vis pre cea alalta usia altu portretu asemenea alu Cardinalelui Baroniu; amendoua dein dîlele lui G. Bagdi, cari nece in dîlele principiloru calvinesci nu au fostu lapedate dein loculu loru, cu totu fanatismulu loru in contr'a catolicismului, er' dela reparatur'a mai noua disparura.

Fameli'a Bagdiana posiedea acestu castelu sî la a. 1597, candu Sigismundu Bathori, cu litere donatarie dein A. Iulia 4 jan., intarì de nou pre Stefanu Bagdi sî surori-le lui Margarit'a sî Cristin'a, filiulu sî filiele lui G. Bagdi, in posiesiunea Blasiului sî apertenentieloru lui, cu dereptu de succesiune atâtu in sexulu barbatescu, câtu si femeniescu.

Morindu Stefanu Bagdi forà sementia, consiliariulu Paulu Örvendi impetrà la a. 1606 acestu dominiu dela principele Stefanu Bocskai, pentru sene sî urmatorii sei barbatesci, in perpetuu, er' pentru sexulu femeniescu cu dereptu de alu rescumpará cu 12 milie floreni unguresci. Literele statutorie suntu dein 15 nov. 1606.

Inse P. Örvendi, neavendu prunci, la a. 1609 testà Blasiulu, cu totu dominiulu, mulierei sale Catarin'a Debreczeni sî fratînieloru ei celoru mai de aprope, seau fratelui seu Ioane Kovács de Örvend, suptu aceeasi legatura de 12,000 fl. Care testamentu apoi fù confirmatu de principele Gabriele Bathori in 25 aprile dein acel'asi anu, sî legatarii se introdusera in dominiu, nu forà contradîcere.

La a. 1610, Blasiulu cu totu dominiulu trecù in mân'a lui Stefanu Kákoni, care-lu impetrase sub titlu de donatiune dela acel'asi principe, pentru sene sî eredii sei, contradîcundu unii deintre legatarii lui P. Örvendi.

De acì sub principatulu lui Gabr. Bethlen, Blasiulu se pare a fí trecutu in posiesiunea fameliei Bethlenesciloru, nu numai pentru cà acestu principe infromosetià castelulu Blasiului cu muri straluciti, ci si pentru cà mai tardîu Petru Bethlen, filiulu principelui Stefanu Bethlen, si-formà dereptu la acestu castelu sî dominiu, precumu numai de câtu vomu vedé.

II.

Dupa mortea lui P. Örvendi, principele Gabr. Bethlen la a. 1617 donà Blasiulu, impreuna cu dominiulu, lui Simon Pecsi de Sz. Erzsebet, care sî incepù a mai edificá in curtea castelului dein Blasiu, contradîcundu sî protestandu in contr'a acestei donatiuni sî edificari Catarin'a Debreczeni, veduv'a remasa a' lui P. Örvendi, prein Mich. Thoroczkai de Thorda, la anii 1617 sî 1618.

Acel'asi principe dede Blasiului, posiesiunei lui S. Pécsi, si locuitoriloru lui privilegiu de libertati, cu datulu Tirnavi'a 9. mart. 1621, in adausu sub 2.

Ci Pécsi nu potù se folosesca acestu dominiu in pace, cà ce Petru Bethlen, filiulu principelui Stefanu, carele asemenea-si formá dereptu la acestu dominiu, constrinse pre Pécsi la atât'a, câtu la a. 1631 fecera legatura intre sene, cá Pécsi se tienia dominiulu panà va fí in viatia, er', de i s'ar templá se mora in a-ante de Petru Bethlen, dominiulu se treca la acest'a, forà dereptu de succesiune pentru eredii lui S. Pecsi.

Inse Pésci nu se semtî oblegatu a se tiené de acea legatura, sî la a. 1635 facù testamentu, prein care tote bunure-le sale, sî Blasiulu cu ele, le testà feteloru sale, pentru cari si carti statutorie castigà dela Principe.

S. Pécsi inse la a. 1638 cadiù sub nota, sî spre rescumperarea capului testà fiscului tote bunure-le sale, cari sî de almentrea le pierdea in poterea articliloru dein 4 oct. 1618 sî 1635, sî in urm'a judecatei dietali dein Desiu 12 jun. 1638 pentru judaismu. Er' feteloru lui Pécsi, cari sî ele erau convicte de aceeasi crime, li-se liertà pentru debilitatea sexului.

Simon Pécsi (dupa ortografi'a vechia unguresca Péchi, dî Peci) erá nascutu in Ungari'a pote la Pécs (lat. Quinqueecclesiae), dein parenti

oscuri, ci prein ajutoriulu invetiaturei, mai alesu prein cunoscenti'a a' mai multoru limbe, atâtu orientali, pr. ebreesci, rabinice, turcesci, grecesci, — câtu si apusane, pr. latine, germane sî altele, — se inaltiă la atât'a, câtu ajunse secretariu principelui Stefanu Bocskai (14 sept. 1605, — 29 dec. 1606) er' sub principele Gabr. Bethlen (27 oct. 1613 — 15 nov. 1629), Cancelariu Transilvaniei.

Acestu judaisatoriu seau sambatariu famosu tradusese dein Talmudu una carticea sub numele „Invetiature dein SS. Parenti" (ebreesce Pirke Aboth, seau pirke oves cumu pronuncia judeii poloni), care inse nu s'a tiparitu. Asta carte e singura dein totu Talmudu-lu, alu careia argumentu e morale sententiosu; e intorsa mai in tote limbele Europei; titlulu ei insemneza: Sententie-le parentiloru, sub care numire se intielegu dascalii celi mari ai Ebreiloru dupa esiliu, dela Simeon celu dereptu pană la Gamaliel; sî stă dein VI capete; — candu cele alalte carti ale Talmudului tote tracteza numai de ceremonie-le religiose si juridice ale judeiloru.

Acusatu cu mai multe crime nu liusiore, Pécsi fù datu de principele G. Bethlen la inchisoria; er' succesoriulu acestuia Georgiu I. Rakotzi, convingundu-lu de erorile lui relegiose, confiscà tote bunure-le lui, ce avea forte multe sî alese, lasandui numai satulu Sz. Erzsébet dein scaunulu seculiescu alu Odorheliului pentru traiu, unde in miedilocululu a' 75 de famelie de supusi ai sei, nefiendui liertatu a esî de acolo; petrecù pană la betranetie, candu se facù calvinistu, sî se apucà a traduce Bibli'a vechiului testamentu depre limb'a ebraica in cea unguresca, care inca se pare a nu fî tiparita.

In castelulu dein Blasiu, inca pană in dîlele reparaturei dein urma, ni-se arată una camarutia in podu cu hornu, unde Pécsi cu fetele lui, se dîcea, cà faceau sacrificia de boi si altele dupa ritulu mosaicu.

Asia Pécsi nu avù succesori dein fameli'a sa in dominiulu Blasiului, ci, macaru cà-lu testase fiscului propter bene esse, cumu scrie in testamentu, dupa mortei trecù dominiulu la Petru Haller, in poterea legaturei facute intre eli in a-ante de judecat'a lui Pécsi.

La a. 1648, Petru Bethlen morindu la Ban in Ungari'a, fisculu ocupà dominiulu Blasiului, er' intielegundu, cà P. Bethlen l'ar' fî testatu veduvei remase, se acordà cu legatari'a, sî venì in posiesiunea lui pre calea legei.

La a. 1660, 9 nov., principele Acaciu Barcsai donà dein Sebisior'a dominiulu Blasiului cu castelu cu totu, gratis inse salvo jure alieno, lui Gabr. Haller, fetiorulu lui Stefanu, nepotulu lui Gabr. Haller sî alu Elenei Bocskai. Ci perindu acest'a forà prunci in 15 nov. 1663 la Ersekujvár in Ungari'a, unde erá cu Mich. Apafi I, spre mare bucuri'a principelui sî a' principesei, fisculu erasi apucà Blasiulu in posiesiune.

In urma, principes'a Ann'a Bornemis'a, soci'a lui M. Apafi I, cumparà dela fameli'a lui P. Örvendi, prein miedilocirea plenipotentiarului acestei famelie Stefanu Sarkantyus aliàs Gyulai de Várad, castelulu Blasiului cu apertenentiele-i, pentru ambe sexe-le, cu acelu dereptu, cu care-lu posiediuse acea famelia, pentru patru iobagi posiesiunati sî 6000 de pietre de sare dela Desiogn'a, cu contractu de datu Fagarasiu 21 mart. 1664.

Asta vendiare, fù intarita de principele M. Apafi I, la cererea dietei dein Sebisior'a dein 20 nov. 1664, cu donatiune perpetua, adaugundu sî portiunile lui Gabr. Haller dein Petrifalău sî Semcelu, in care posiesiune principes'a fù sî introdusa in 14 dec. dein acel'asi anu. Inse neinchidienduse calea celoru ce aru avé dereptu de a pretende asupra, pentru cà fetele lui S. Pécsi, sî anume Elisabet'a soci'a lui Petru Haller, protestase in contr'a introducerei principesei; ci mai in urma ele se lasara de procesu sî de contradîcere, precumu sî altii, cari-si formau dereptu la acestu dominiu; — principes'a escontentandu pre toti pretendentii, precumu se pare, cu bani.

Asia principes'a Ann'a Bornemis'a remase nemiscata in posiesiunea Blasiului; sî morindu ea-lu testà filiului seu unicu Mich. Apafi II; er' principele M. Apafi I, o confirmà in acesta posiesiune in 12 oct. 1684.

De atunci Blasiulu fù cea mai placuta resiedentia a fameliei Apafiane, unde M. Apafi II. sitienù sî nunt'a cu Catarin'a Bethlen la a. 1695, carea pre largu o descrie M. Cserei in notele sale la Metamorphosis Tniae de Petru Apor, sî dein care noi cu ocasiune vomu estrage unele particele

interesante pentru cunoscerea dateneloru de pre atuncia.

Mich. Apafi II, resemnandu principatulu Transilvaniei Casei domnitorie austriace, se retrase cu locuenti'a la Vien'a, unde morindu la a. 1713, Blasiulu inca trecù la fisculu imperatescu.

Er' la a. 1738, 21 aug., Blasiulu cu totu dominiulu fù donatu Episcopiei unite dein Transilvani'a, carea panà atunci-si avea scaunulu sî numirea de la Fogarasiu, sî Munastirei Basilitiloru de ritulu grecescu acì de nou fundate, in parti ecali; si de atunci, stramutanduse scaunulu episcopescu dein Fogarasiu aicia, Blasiulu remase proprietatea Clerului unitu, resiedenti'a Episcopiloru Fagarasiului, sî centrulu diecesei catolice unite de ritulu grecescu in Transilvani'a.

Una parte dein aceste date istorice, se cuprende in documentulu citatu sub 3 in nota.

III.

Blasiulu se tienea de Comitatulu Cetatei-de-balta panà in secl. XV, cândn Ioane Corvinu Huniadi, la a. 1451, l'a despartîtu de acestu Comitatu, de carele dupa situatiunea geografica se tienea, sî l'a impreunatu cu alu Albei.

Sub tumulte-le Rakotiane, Blasiulu de doua ori fù teatrulu predariloru de oste; una data la a. 1659, candu sub principele Acaciu Barcsai, Seidi Achmed pasi'a vezirulu de la Bud'a in tempu de ierna venindu cu ostile dela Mediasiu la Blasiu se intielese cu magnatii tierai, er' pentru marimea frigului se determinà a se retrage la Sabiniu, unde se ierneze. Er' principele Georgiu Rakoczi II, care erá la Desiu, audiendu de asta determinatiune, si publicandu cà fugu turcii, demandà toturoru locuitoriloru, cá sei impresure dein apoi. Acestea crediendule, mai alesu satenii, navalira asupr'a pascutoriloru turcesci; ci regimentele dela Blasiu esiendu reinpinsera pre navalitori, pre multi ucisera, er' pre celi prensi, aducundui vii in a-antea vezirului, taliandule nasure-le si urechie-le, ia tramisu a casa la secere sî la aratru. De acì Vezirulu apoi, tramitiendu in a-ante pre principele A. Barcsai cu 1000 de jeniceri pedestri, sî 500 de calareti, catrà Sabiniu, elu cu cea alalta oste se trase catelinu la Temisior'a, unde, dupa ce la anulu urmatoriu fù depusu sî judecatu la morte, fù taliatu in 17 jun. 1661, er' capulu lui se tramise la Costantinopole.

Alta data la a. 1704, candu unu numeru de 35,000 de Curuti, urmatori de ai lui Franciscu Rakoczi, aici-si pusera corture-le, predandu in susu sî in diosu totu ce aflau; dein cari tempure panà astadi se mai audu naratiuni curiose despre Cucuruti sî Lobonti sî de Tatari. Er' colonelulu baronu de Tige, generariulu ostei imperatesci, talià intru una dî mai multu de 1000 de seculi la Ciapulu doue ore dein susu de Blasiu pre Ternav'a mare.

Blasiulu inse, care acumu stà dein opidu sî satu, mai in a-ante de stramutarea scaunului episcopescu dela Fagarasiu aicea, erá numai satu, partea adeca, care si acumu e satu, dein diosu de vechiulu castelu seau de resiedenti'a A. episcopesca de astadi, spre apusu, panà unde se impreuna amendoue Ternave-le, cea mare de catrà miedia-dî, er' cea mica de catrà miedia nopte.

La a. 1681, candu se facù una conscriptiune a' totu dominiulu Blasiului, ce pre atuncia-lu tienea principes'a Ann'a Bornemis'a, Blasiulu, adeca satulu, numerá numai cá 20 de famelie, pre câtu se pare dupa nume, tote unguresci, acì intielegunduse sî bucatariulu, galînariulu, si alti domesteci ai principesei.

Er' partea, carea acumu face opidulu cu piati'a sî cu baserec'a catedrale, de catrà resaritulu resiedentiei, pre atunci erá ocupata de maierf'a domniloru seau principiloru domnitori. Ci episcopulu I. Clain, prein a' caruia miedilocire se capetà acestu dominiu pentru Cleru, vrù se faca acì unu opidu romanescu, chiamandu sî adunandu famelie dein tote partile, cu apromitere de libertati sî jure municipali, cari nu se implenira, remanendu opidulu panà' astadi taxale sî in procesu cu episcopi'a pentru taxe.

Atunci se proiectà fromos'a quadratura a' piatiei, sî deliniarea strateloru, se incepù edificarea monasteriului si a' catedralei, — ci crescerea sî desvoltarea acestui opidu, atâtu in respectulu negotiatoriei sî industriei, câtu sî in alu poporatiunei, in acesti 100 sî mai bene de ani dela incepere lui, nu facù mare progresu. Elu are astadi, afora de satu, abia preste 100 de numeri, er' impoporatiunea e atatu de mica pentru unu opidu, câtu afora de tempulu cursului scolastecu, pre candu adeca

cresce cu vreo 400—500 de capete, sî pentru unu satu ar' fí prea pucina.

Caus'a acestei intardîari nu e pusetiunea Blasiului, carea in sene e destulu de fromosa, lenga doue ape curretorie, pre una vale deschisa in doue parti càtra resaritu sî apusu, unde dein partea de in diosu se vedu muntii auriferi ai Zlatnei, er' dein susu maretii alpi ai Fagarasiului, — ci lips'a comunicatiunei sî a unui drumu de tiera, cumu se vede intru alte parti ale Transilvaniei, prein care Blasiulu remane ore-si cumu insulatu de catrà tote cele alalte opide comerciali mai aprope, cumu suntu Mediasiulu, A. Iulia, sî Aniudulu, de cari e departatu numai camu de 2 panà la 4 mile de ambe partile, er' spre amiedia-di de catrà Sabiniu numai de 7 ore, inse in tempu de vera sî candu nu e tina; cà ci de alte date comunicatiunea intre Blasiu si intre cele mai dein susu, mai alesu iern'a, e mai de totu inchisa.

Inca sî apele curretorie, de sî doue, cari incungiura Blasiulu de doua lature triangularia sî subtu elu se impreuna intru unu cursu, si cari trecu una parte insemnata a' Transilvaniei, — Ternav'a mare pre lenga opidele Odorheliu, Sebisior'a, Ibasfalàu sî Mediasiu, — suntu mai pucinu afunde, chiaru sî dupa impreunare, de câtu se pota portá luntri de negotiatoría câtu de mice seau macaru plute de lemnu, sî se plenesca loculu comunicatiunei pre uscatu. Asia a trecutu, cá Blasiulu se pota avé candu-va vasa de vapore, — sî sperarea lui e numai in drumulu de fieru, de care inse unii pre aici forte au mare frica.

De acea Blasiulu e restrinsu la una activitate comerciale forte modesta = o, — forà de a' careia largire nu se pote sperá, cá se se redice la una insemnatate nece macaru de miedilocu; sî asia, ori câtui suntu de mari bunetatile pamentului lui si ale impregiurului in tote productele naturali, sî ori câtui e de deliciosa clim'a cerului blanda sî sanetosa, de sí cu adese fortune periculose, dar' in calitate de opidu comerciale (sî forà comerciu nece unu opidu nu se pote eluptá in susu), Blasiu e intru pusetiune demna de compatimire.

Insemnatatea dar' a' Blasiului, o face singuru calitatea lui de resiedintia A. episcopesca, cu institute administrative baserecesci sî de invetiatura.

De cele antaniu se tiene Capitulu-lu metropolitanu, fundatu la an. 1807 de episcopulu J. Bobu, sî maritu la a. 1850, — cu Cosistoriu pentru clerulu unitu dein Transilvania, — cu basereca'a catedrale redicata dein liberalitatea augustei Case Austriace sub Carolu VI sî Mari'a Theresi'a, inceputa la a. 1749, sî terminata la a. 1779, impreuna cu Monasteriulu S. Treimi, carea acumu de multu e in agone, — sî cu unu Seminariu teologicu, fundatu mai antaniu in forma de alta monastire de episcopulu P. Paulu Aaronu pentru teneri scolari, er' prein unu decretu de curte dein 12 dec. 1781 destinatu pentru crescerea sî invetiatur'a Clerului teneru dein acesta diecese.

De cele de alu doilea se tiene, nu numai facultatea teologica cu 4 profesori pentru Clerulu teneru, ci sî Gimnasiulu completu cu 8 clasi, organisatu de nou dupa revolutiune cu 12 profesori ordinari sî 2 estraordinari, — sî scol'a normale sî pedagogica cu 4 profesori.

Adausu 1.

Diplom'a dein a 1271.

Stephanus, dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex. Universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod cum Chyel comes, filius Erwyn de Calnuk, et Teel, filius Ebl, de Brasu, cognatus eiusdem, grata nobis semper et laudabilia servitia in diversis expeditionibus nostris, quas suo loco et tempore nos facere oportuit, et specialiter in castro Feketeuholm, cum omni fidelitate laudabiliter impendissent, nos ob merita servitiorum suorum contulimus eidem Teel per se quamdam terram seu villam Herbordi woivoda, videlicet inter duos fluvios kukullu*), ubi iidem fluvii conjunguntur, adjacentem, et alteram quamdam terram Zanchalteluky vocatam, vicinam seu contiguam terre seu ville supradicte; sed postmodum idem Teel dictas terras ex nostra permissione, seu voluntate, reliquit et vendidit eidem Chyel comiti,

*) Astadi ung. Kükülló, romanesce Ternava.

cognato suo, possidendas pleno iure. Nos igitur consideratis meritoriis servitiis ipsius Chyel comitis predictas terras tum pro eo, quod easdem dictus Chyel comes ex nostra permissione ab eodem Teel dignoscebatur comparasse, tum etiam pro eo, quod easdem terras et pro servitiis ipsius Chyel comitis prefato Teel contuleramus, sicut superius est expressum, reliquimus et dimisimus eidem Chyel comiti et suis heredibus, heredumque suorum successoribus perpetuo possidendas, sine juris preiudicio alieni, cum pertinentiis et utilitatibus suis, ac sub eisdem veteribus et antiquis metis, sub quibus he eedem terre deguerunt. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, praesentes eidem Chyel comiti concessimus literas dupplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus magistri Benedicti, prepositi Orodiensis ecclesie, aule nostre viceeancelarii, dilecti et fidelis nostri. An. ab incarnatione domini MCCLXX primo, regni autem nostri anno secundo.

Nota. Originale-le se afla la Bud'a in archivulu camerei ungarice, tiparitu la Fejér Codex diplomat. tom. V. vol. I. pag 137, dupa care se publicase in Organu Nr. XXIV. p. 126. Er' acumu, ne mai avendu a mâna pre Fejér, ce ni-l'au furatu in 1849, l'edâmu aci dupa Diplomatariulu tranicu (Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, von G. D. Teutsch und Fr. Firnhaber, 8o Wien, 1857) tom. I. p. 95 Nr. XCVIII. Alte diplome pentru acel'asi Chyel seau Chyl de villa Kelnuk, totu acolo Nr. XCV. sî CII.

2.

Privilegiulu Bethlenianu, dein a. 1621.

Nos Gabriel, dei gratia electus Hungariae etc. rex, Transylvaniae Princeps, ac Siculorum Comes. Memoriae commendamus tenore praesentiam significantes, quibus expedit, universis. Quod, cum ex afflictae sortis humanae conditione homines in mundum nasci, ut morti et interitui subjicerentur, verissimum esse quotidie tristissimis nostrorum casibus experiamur, indeque nihil ulli nostrûm supersit, nisi quod memoria dignum in seram transmittamus posteritatem, nulli rei secundùm honorem divinum et animae salutem magis homini incumbendum, et maiore cum sedulitate opera danda venit, quam ut nomen et famam, a mortis violentia vindicando, futuris temporibus honorificentissimè recolendam tradere valeat, cuius rei inter varias et multiplices non ultima ratio et via est, beneficiorum et magnorum quorumcunque meritorum inter alios, potissimum vero subditos, munificentissima collatio. Hoc aere perennius, ut lyricus poëta loquitur, monumentum est; hoc nullis temporum et vetustatis injuriis consumendum et obliterandum decus, quod de morientibus in nascentes consimili successu translatum non prius esse desinet, quam omnis illa posteritas finem suum habeat. Qualia etsi plurima spectabilis ac magnifici domini Ioannis Pééchy de Zent Ersébeth, intimi nostri consiliarii et cancellarii fidelis nostri honorandi, exstent in patriam Trniam, adeoque totam inclytam gentem hungaricam merita, is tamen, sicut virtus nunquam benefaciendo infirmari, imo in maiora et ampliora erga omnes et singulos contendere solet, non est illis contentus, nisi suo etiam *) arbitrio subiectae plebi gratissimam sui in omnes posteros memoriam relinqueret. In quo Nos quoque cum **) gratiâ nostra regia prosequi et favore benigno adjuvare ac promovere volentes, possessionem eiusdem Balasfalva, castro suo similiter Balasfalva subjacentem, inque Comitatu Albensi Trniae existentem habitam, ex potestatis nostrae plenitudine, et gratia speciali, e numero reliquarum ***) regni nostri Trniae possessionum sequestrandam, separandam, et eximendam, ac pro ampla domini sui terrestris jam dicti in illius cives, incolas et inhabitatores, illorumque successores et posteritates universas munificentiâ, hasce infrascriptas conditiones, quasi libertatum prærogativas et immunitates clementer annuendas et concedendas, perpetuoque Privilegii a nobis concessi robore confirmandas et ratificandas duximus.

Primo. Quod singulis diebus solis, sive dominicis, a fine sacrarum concionum fora hebdomadalia, nundinae vero sive fora annualia, utraque libera, in festivitatibus Circumcisionis, Sophiae, et Egidii sanctorum †), omni anno, sub iisdem omnino libertatibus, praerogativis, quibus nundinae, sive fora hebdomadalia et annualia, omnium aliarum civitatum et oppidorum celebrantur, celebrari possint et, absque tamen praejudicio nundinarum et fororum aliorum quorumcunque locorum, in dictis festivitatibus celebrari solitarum, perpetuo celebrentur.

*) In orig. etiam et arbitrio. **) In orig. cum. ***) In orig. reliquorum. †) Adeca 1 jan., 15 maiu, sî 1 septembre.

Secundo. Quod judici et juratis civibus dicti oppidi Balasfalva pro quovis tempore constituendis malefactores omnes, sive indigenas et cives, sive advenas et exteros, intra limites territorii eiusdem oppidi Balasfalva quippiam judicio dignum patrantes, in flagranti crimine deprehensos captivare et in vincula conjicere, deque illis usque valorem 40 florenorum hungaricalium per se judicium facere et celebrare, ac justitiam administrare, birsagia tamen sive mulctam in poenam peccatorum a quopiam delinquente, non ultra 12 florenos hung., infra tamen semper juxta meritum excessuum, juribus domini terrestris et officialium eiusdem castri Balasfalva salvis permanentibus, exigere liberum sit et licitum; capitales vero causas, siquae contingant, in praesentiam et sedem praefecti sive provisoris quoque tempore praeficiendi ad revisionem, discussionem ac*) judicium transmittere et transferre debeant et sint adstricti.

Tertio. Quod portarum pro dica et contributione hactenus conscriptarum numerus, crescentibus quamvis et multiplicatis incolis ac civibus, maneat idem in perpetuum, qui in publicatione praesentium literarum nostrarum privilegialium fuerit, et ab omni nova connumeratione et conscriptione immunes sint et liberi, ita ut nunquam in posterum denuo connumerentur et conscribantur. Dicam tamen et contributionem pro numero portarum ipsis impositam (quia ex publicis regni constitutionibus Liber Baro nullus in illo regno nostro Trniae admittitur) et solvi debendam Dicatores, perceptores, sive V. comites eiusdem Comitatus quovis tempore fiendi ab ipsis exigant, colligant et recipiant, hoc notanter addito, quod pro non persoluta ad primam petitionem et requisitionem dicâ et contributione iidem dicatores, perceptores, sive V. comites in ipsos confestim poenalem executionem exercere minime praesumant, nec possint, sed ad solvendum ante unam integram hebdomadam sive septimanam cives hortentur et praemoneant, qua demum peractâ, si illi contumaciâ quavis ducti contributionem pro praedicto portarum numero, non autem amplius, persolvere recusarent, tum denique cum solitis oneribus et poenis ad persolutionem cogi et compelli possint et debeant.

*) In orig. ad.

Quarto. Quod culpâ et quovis crimine notatos, et malefactorum inquisitoribus extradatos, Comites et V. comites, judices parochiales, aut quivis malefactorum inquisitores persequi apud Balasfalvienses, captivare, poena mulctare non possint aut valeant, nisi praehabita et celebrata quindenali domini terrestris, vel vero provisorum et*) officialium eius castri praemonitione. Qui si intra quindenam praefigendam tales malefactores pro eorum demeritis non puniant vel remedientur, elapsa quindena dicti Comites, V. comites, judices parochiales et malefactorum eius Comitatus inquisitores, suis juribus usi, in puniendis talibus malefactoribus libere procedant et exequantur.

Quinto. Quod sicut cives et incolae dicti oppidi Balasfalva nullum alterius cuiusvis nobilis jobbagionem ad dictum oppidum B. transfugientem, modo infrascripto requisiti, violenter retinere permittuntur; ita ex eodem oppido B. jobbagionem profugum, manu violenta et auctoritate propria, ac simpliciter educere et alio transferre nulli penitus conceditur; verum omnes et singuli, si quorum jobbagiones eodem transferre contingeret, illos in posterum a judice, juratis et universis civibus ac incolis dicti oppidi B., instar**) aliorum praecipuorum quorundam oppidorum nostrorum regiorum Trniae, ordinario juris processu, sub poena 200 flor. hung., mandatis nostris specialibus superinde legitime emanatis et exhibendis requirant, et juxta publicas regni constitutiones super eiusmodi fugitivorum colonorum reductione editas repetant, neque iidem cives Balasfalvenses aliter, sed ad revisionem et discussionem Tabulae nostrae regiae ac principalis judiciariae suis dominis terrestribus tales jobbagiones fugitivos remittere et extradare teneantur. Quod etsi modo praemisso legitime requisiti minus facerent, nullibi tamen quam in tabula regia sive principali juri et judicatui —***), et in convictos illos, penes literas tabulae sententionales et executionales, nec ullo alio modo, executiones celebrari debeant, valeant, atque possint.

Prout dictum oppidum Balasfalva e numero reliquarum possessionum sequestramus, separamus et eximimus, et praescriptas conditiones illius civibus et incolis, modernis et in omne tempus fu-

*) In orig. et eius officialium ejus castri. ***) In orig. inter. **) In orig. lipsesce unu cuventu, cá: subjici.

turis, libertatum praerogativas et immunitates annuimus, et in perpetuum concedimus praesentium per vigorem. Quo circa vobis, fidelibus nostris, Illmo Comiti Dno Stephano Bethlen de Iktár comiti Comitatuum Hunyadiensis et Maramarosiensis supremo et perpetuo, consiliario nostro intimo, ac per regnum nostrum Trniae gubernatori, fratri nobis charissimo, spectabilibus item, magnificis, generosis, egregiis et nobilibus, supremis et V. comitibus, judicibus ac universitatibus magnatum et nobilium, dicatoribus, connumeratoribus contributionum, exactoribus, perceptoribus, judicibus parochialibus quorumcunque Cottuum, signanter autem Cottus praeallegati Albensis Trniae, prudentibus item, circumspectis et providis magistris civium primariis regiis, et Sedium judicibus, villicis, et juratis civibus quarumcunque civitatum, oppidorum, villarum et possessionum intra ambitum regni nostri Trniae existentium, modernis scilicet et futuris quoque pro tempore constituendis et eorum vices gerentibus, cunctis etiam aliis cujusvis status, conditionis et dignitatis, officii, praeeminentiae hominibus, harum serie clementer injungimus et seriò mandamus, quatenus vos quoque a modo deinceps successivis semper temporibus dictam possessionem Balasfalva pro oppido a nobis modis et conditionibus suprascriptis creato et adscito habere, dictosque eius cives et incolas universos praemissis libertatibus tranquiliter et securè uti et gaudere permittere, et contra eorum turbatores ipsos defensare modis omnibus adstricti, vos quoque ipsi in illis ipsos impedire et turbare minime praesumatis vel sitis ausi modo aliquali, secus itaque haud facturi.

Vos itaque mercatores omnes, institutores et forenses homines ac vectores quoslibet, vestrûmque singulos, serie praesentium assecuramus et certificamus, quatenus ad praedicta fora hebdomadalia et nundinas annuales liberas, per nos in praedicto oppido Balasfalva modo praemisso omni hebdomada et anno in perpetuum celebrari permissas et concessas, cum omnibus mercimoniis rebusque et bonis vestris, libere, secure, et absque omni pavore seu formidine personarum rerumque et mercantiarum vestrarum, veniatis, properetis et accedatis, peractisque ibi cunctis negotiationibus vestris ad propria, aut quo malueritis, loca redeatis, salvis semper personis ac rebus vestris sub nostra tutela et protectione speciali permanentibus; et haec volumus in foris, aut aliis locis publicis, ubique proclamari et palam facere.

In cuius rei memoriam firmitudinemque perpetuam praesentes literas nostras, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, dictis judici, juratis, et universis civibus et inhabitatoribus ejusdem oppidi Balasfalva, eorumque succesoribus, haeredibus et posteritatibus universis, pro perennali Privilegio perpetuò valituras, clementer dandas duximus et concedendas. Quas post earum lecturam semper et ubique praesentantibus reddi et restitui volumus et jubemus.

Datum in libera regiaque civitate nostra Tyrnaviensi die nona mensis martii anno Domini MDCXX primo.

Gabriel m. pr. Simon Pétsi m. pr. Cancelarius.
Ioannes Krausz m. pr.

Nota. Dupre transumtulu in origine dela Tabl'a regesca in M. Vasarhely dein a 1772, ce se afla astadi intre documentele opidului Blasiu. Publicatiunea se facù in diet'a tierai, in Clusiu la a. 1622 marti dupa Rosalie, contradîcundu membrii dietali la toti articlii afora de celu de antaniu.

Dein caus'a acestei contradîceri pote s'a templatu, cà Blasiulu sî dupa acestu fromosu privilegiu a remasu totu numai satu panà la I. Inocentiu Clainu, carele pre la a. 1743 cerù de nou dela imperatîa redicarea Blasiului la conditiunea de opidu, er' mai in a-ante la a. 1739 castigase pentru Blasiu unu nou privilegiu de foru septamanele, numai mutandulu depre domeneca pre joi, precumu se pote vedé dein insusi privilegiulu, ce urmeza aici sub 3, si care se pare a fi numai unu estractu dein celu Bethlenianu de mai susu. Er' petitiunea dein 1743, de sî o avemu a mana, credemu de prisosu a o mai publicá.

3.

Privilegiulu Carolinu, dein a. 1739.

Nos Carolus VI, dei gratia electus Romanorum Imperator semper augustus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis. Quod nos, cum ad demissam fidelis nostri nobis dilecti, Reverendi ac Magnifici I. Innocentii Klein Valachorum graeci ritus sacrae romano-catholicae ecclesiae in haereditario nobis Trniae Principatu, partibusque eidem annexis, unitorum episcopi Fogarasiensis et consiliarii nostri supplicationem, tum verò commodi et

utilitatis possessioni Balasfalva vocatae, in memorato nostro Traniae principatu, Comitatu Albensi, existenti et sitae, in qua videlicet episcopalem praefati Episcopi et succesorum eiusdem ritus episcoporum, sacrae romano-catholicae ecclesiae unitorum, residentiam habendam esse clementissime deputavimus et assignavimus, aliisque circumvicinis locis procurandae intuitu, ex speciali gratia nostra caesareoregioque principali, id incolis et inhabitatoribus praenotatae possessionis Balasfalvae vocatae, ejusque possessoribus, benigne annuendum et concedendum esse duximus, ut singutis cuiusvis septimanae Jovis diebus, seu quavis feria post dominicam quarta, liberae nundinationes et mercaturae, forum videlicet hebdomadale iisdem omnino libertatibus et praerogativis, quibus alia huiusmodt libera fora hebdomadalia celebrantur, in praefata quoque possessione Balasfalva vocata perpetuò celebrari possint ac valeant. Imo annuimus et concedimus praesentium per vigorem, absque tamen praejudicio fororum hebdomadalium quorumcunque locorum circumvicinorum.

Quocirca omnes eos et singulos, quibus emere, vendere, rem cum re permutare, vel aliud quodcunque commercii genus habere vel exercere in praedicto foro hebdomadali, vel ejus occasione, opus vel libitum fuerit, harum serie assecuramus, affidamus, et certificamus, quatenus ad idem forum hebdomadale liberum, per nos modo praevio in antelata possessione Balasfalva vocata celebrari commissum et concessum, cum omnibus mercantiis rebusque suis libere, securè, et absque omni pavore et formidine personarnm rerumque et mercantiarum suarum, venire ibique easdem venum exponere, liberas venditiones, emptiones, permutationes, vel aliud quodcunque licitum commercii genus facere et celebrare, peractisque inibi negotiationibus suis ad propria, vel quae maluerint, loca redire et concedere poterunt, plenamque et omnimodam in his omnibus habeant facultatem, salvis semper eorum personis atque rebus sub nostra protectione et tutela speciali permanentibus.

Et haec volumus per fora et alia loca publica ubique palam facere et proclamari. Praesentes autem, quas secreto sigillo nostro aulico impendenti communiri fecimus, post earum lecturam semper reddi volumus et jubemus praesentanti. Datum in civitate nostra Vienna Austriae die quarta mensis martii anno Dominii MDCCXXX nono, regnorum vero nostrorum, Romani 28, hispanici 36, hungarici et bohemici etiam 28.

Carolus m. pr.

Baro I. I. Baronemisza de Kaszon.

Iosephus Kosma.

Nota. Dupre copi'a transumtului dein a. 1741. Originale-le se afla in archivulu Capitulariu dein A. Iulia. Publicatiunea acestuia se facù in diet'a tierai in Sabiniu in 7 Apr. a. 1740, contradicundu numai senatulu opidului vecinu Aniudu.

Mai avemu a mâna si una deductiune despre starea dominiului de Blasiu, incependu dela a. 1597, panà la 21 aug. 1738, candu a trecutu in posiesiunea episcopiei si monasteriului de aici, facuta de procuratoriulu fiscale Mich. Medves de M. Madaras, in M. Vasarhely cu datu 6 dec. 1772, sub titlu: Status dominii fisco-eppalis B. quoàd juris et processus fundamenta, care inse nu o aflàmu atâtu de interesante, câtu se o publicàmu aici.

CORESPUNDENTIE.

I.

Rom'a, 1 febr. 1867.

Rme Domne. Acumu ve potiu inscientiá, cà dorirea mea cá se ajungu la Rom'a, s'a implenitu, tient'a dorirei mele, carea-mi stá totu in cugetu sî in a-antea ochiloru miei, numi vene mai multu cá unu visu, ci acumu este in fapta. Candu me vedeam cá de sortemi departatu a nu pasî intru cele sânte sî maretie arti ale Italiei, me cugetai in mene insumi, cà bunulu Ddieu, carele mia statu totu de a un'a intru ajutoriu, sî sia intensu totu dea un'a indurarea sa catrà mene, numi va alungá intreprenderea mea nece pre venitoriu. Avui, Rme, eu una punte atâtu de angusta in a-antemi, preste care cautá se trecu in campulu artei asteptate, in campulu celu inspaimentatoriu alu artei Italiei, sî de nu asi fî fostu condusu de celu cerescu, de nu asi fî fostu la tempulu seu ajutoratu de barbati cu scientie ai natiunei mele, de nu asi fî fostu sî dein partemi cu energia, cá se trecu preste asta punte, eu asi fî potutu cadé pentru totu de un'a sî asi fî fostu nefericitu.

D. Dieule! tu celu a-totu-potente m'ai adusu in campulu artei celei maretie, in Rom'a cetatea artiloru, in Rom'a cea melancolica, si pentru unu omu cugetatoriu, cà cene ai fostu si esti, mai cà te arati prea doliosa; la prim'a vedere unulu ce te vede si cugeta

cà câtu te arati de trista, nu ar' precugetá, cà in tene suntu tesaurii dela celi mai inalti artisti dela unu Rafael, Dominichino si altii câti sî mai câti; in tene, Roma! e representata, nu numai pictur'a, ci tote artile, tu esci mam'a artiloru, in murii sî ruinele tale nu diace decâtu artea, tu pre unu omu cunoscutoriu de inalt'a ta arte-lu poti face, se liè fug'a sî se nu te mai vedia nece una data, er' pre altii, cari nu cunoscu, cei ascunsu in Tene, i poti face, cá se te uresca er' pentru totu de un'a, cà le veni urita si gretiosa, cà tu nu esti cetate lusuriosa nece de petrecere, ci esti cetatea cea mai maretia a' lumei pre cumu in istoria asia si in arte.

Multi straini credu, cà venu in Rom'a, vedu saracii de eli ceva, inse adunculu, ce diace in Rom'a, nu s'a potutu apropiá de anem'a loru, fiendu cà nu au fostu in stare de a o cunosce, trecu sî se ducu, preamblanduse pre lenga lucrure-le cele mai istorice, si-punu pote lunete la ochi cá se vedia mai bene, sî totu nu au vediutu mai multu, decâtu cá preintru unu paninginariu. Spre esemplu multi se voru fí uitatu la Columnʼa Traianu, si la alui Marcu Aureliu, sî au fostu cu uitatulu, au trecutu sî s'au dusu mai departe, forà a avé una atentiune mai profunda despre aste lucrure atâtu de sublimi.

Eu ve marturisescu, Rme, dein anem'a mea cea sincera, dein anem'a curata de romanu, cà-mi pare bene, cà nu am venitu mai in a-ante in Rom'a, ci am venitu la unu tempu, dupa ce mi-am culesu dein alte locure mai mice câtu-va in arte; se fiu sositu la unu tempu mai in a-ante de ast'a cu 2—3 ani, eu pote asi fí luatu campi; acumu cumu dîcu, unde miam facutu studia-le regulatu, si totusi cunoscu, cà abia m'asi poté apropiá de degetulu celu micu alu Artistiloru celoré mari, e dereptu, cà pentru bietii de noi romani dein tote anghiure-le, unde se afla romani, nu-i mirare, cà me esprimu chiaru despre mene cu aste cuvente; eu pentru ast'a nu sum nece câtu de cadiutu, ci dein contra me aflu pre lenga tote nevolie-le si lipsele mele ferice, cà potiu gustá studiulu lui Rafael, Dóminichino, Guido Reni si altor'a de aici.

Rme! me veti crede, cà multi si multi de ani voru mai trece, panà se voru mai stracurá vre-unu cá Popescu si Vladarianu dein natiune-ne, cá se venia la Rom'a cetatea artiloru; de fostu au mai fostu unii deintre romanii de deincolo, ci acelia saracii, lipsindule donulu cunoscentiei de arte mai inalte, au fostu cá si strainii, cari au vediutu numai Rom'a si au fostu cu vediutulu, macaru cà unii cá acelia, cei de compatimitu, de ora ce câ nu siau facutu studia-le regulaie, dein Rom'a nu siau potutu abtrage nece unu folosu pentru natiunea nostra, nu au descoperitu nemica, nu au datu la lumina nemica; apoi atunci ce influentia va avé artea in poporu, candu poporulu nu pote dela artistii sei imprastiati in lungu si latu se vedia, pentru micu sî mare, pentru avutu si saracu, lucrure istorice si de mare insemnatate dein istori'a Romaniloru strabuniloru nostri.

Rme D. eu sosindu la Rom'a dela Monacu, pornindu in 6 jan. in dîu'a de Cratiunulu nostru, calatorindu cu mare luare a-mente, vediendu mai unele cetati de arte, cumu e Milano, Bologna si Florentia, am ajunsu aici in deplena sanetate in dîu'a de anulu nou alu nostru, adeca in 13 jan. nou. Multu m'am bucuratu, cà pre amiculu mieu P. l'am aflatu sanetosu, acumu locuimu ca doi amici adeverati, aici cá si in Vien'a, la olalta. Totu de una data ve inscientiezu, Rme D., cá noi ambii ne amu resolvitu, cá se facemu numai si numai pentru latîrea artei in poporulu nostru. Eu panà am fostu in Monacu, amblai cu una idea, adeca cá se dau pre Imperatii Romani la lumina, ci cugetandu cá se mi facu studia mai profunde mai antâniu, sî cu atât'a mai bene au fostu. Venindu eu la Rom'a am aflatu pre fratele Popescu cu una idea cu multu mai inalta, adeca cà densulu s'a decisu a dá Columnʼa Traiana la lumina, care cuprende in sene 114 table, adeca tote batalie-le si victorie-le lui Traianu in contra cu Dacii; asia sî eu m'am decisu, cá dupa aceea se dau la lumina Columnʼa lui M. Aureliu, carei asemenea, cuprendiendu tote batalie-le si invingerile lui M. Aureliu in contra Marcomaniloru. —

Asia dar' fratele Popescu s'a decisu, se dè la lumina Column'a Traiana in 114 table; — astea se desemna corectu si bene; dupa estu desemnu se fotografeza, multiplicanduse prein fotografia, nu prein litografia, cà ar' vení nespusu de scumpu, si nece cà s'ar' poté face atâtu de corectu cá cu fotografi'a. Elu va dá 2 table pre luna, mai multu nu se pote nece câtu. — Voru fí in formatu mare, care va costá 1 fl. 50 cr. val. austr., si totu aceea in formatu mai micu, care va costá tabl'a 50 cr. v. a.

Fratele Popescu numai asia s'a decisu ale dá la lumina, deca se voru face celu pucinu panà la 500 de prenumeranti pentru tote 114 de table. Spre a ve poté convinge, cà cumu suntu lucrure-le este, vomu tramite catrà Rm. V., una tabla de batalia in formatu mare, sî totu aceea in formatu micu. Spect. sale D. Consiliariu Babesiu inca is'a tramisu, si se voru tramite la mai multi deintre celi mai de frunte barbati ai natiunei nostre. Lucrure-le voru sosí la vre-una câte-va dîle dupa asta scrisoria. — — —

Fratele P. ve roga, cá se aveti bunetate, a ve dá judecat'a, impreuna cu alti barbati de frunte, asupr'a acestei intreprenderi, atâtu asupr'a desemnure-loru fotografate, câtu si a descrierei, carea va vení de desuptulu fia-carei icone, antaniu in limb'a italiana dupa originalu, sî totu aceea tradusa in romanesce; avendu bunetate a ve face oserbatiunile la tote acestea, densulu va respectá cu cea mai mare atentiune tote acele, ce le veti aflá — de bunu. Suntemu in cea mai mare sperantia, cumu cà Rm. V. veti avé bunetatea a ne incunoscentiá câtu mai curundu, cá se potemu scí resultatulu. Etc.

G. VLADERIANU.

Nota. Cele alalte suntu de natura privata, er'acestea le amu alesu, cá unele ce reversa lumina asupr'a intreprenderei acestoru doi teneri artisti zelosi romani. Tablele de mustra inca ne au venitu, inse cá vai de ele, calcate si sfasiate, si anume tabl'a cea mai mare rupta in doua, care ne a superatu prea multu, nu in câtu pentru daun'a ce nis'a causatu, ci mai vertosu pentru venitoriulu acestei intreprenderi, deca voru se mai patiesca si altii totu asemenea. Respunsulu nostru la amendoue si oserbatiunile, ce credeamu a fi in interesulu acelei intreprenderi, inca le amu tramisu in 21 febr. la Rom'a, si dorimu, cá se aiba resultatu bunu. Atât'a mai adaugemu si aici, cà dupa ce aceste fotografie se facu dupa desemnare luata, nu depre insasi column'a ci dupa alta publicatiune mai vechia, de esemplu dupa a'lui San-Bartolo, care o avemu si noi in bibliotec'a propria, precumu si testulu italianescu arata invederatu, — parerea nostra ar' fí, cà editiunea artistiloru nostri s'ar' poté face chiaru si in patri'a nostra, cu mai multa securitate in tramitere la abonati si cu mai pucine spese, decâtu dein Rom'a, de unde pliculu nostru nea custatu 48 cr., sî apoi erá, sî sfartificatu. — Tablele aceste de mustra se afla la S. Bartolo in Nr. 54—5.

In Nr. venitoriu vomu dá una descriptiune mai detaliata a' acestei columne dupa miedilocele, ce avemu a mâna. Vedi si pagin'a ultima dein Nr. presente.

II.

Craiov'a, febr. a. c.

Dle R. Petrecundu vacatiunea scolastica dein an. 1865 la monasteriulu H o r e z u, districtulu Valcea, pre lenga serutarile naturali, ce am potutu face pre locure-le de prein pregiuru, am scrutatu si inscriptiunile depre paretii edificia-loru, cu scopu mai alesu de a aflá intru insele vorbe seau forme gramatecali vechie. Dar' fiendu cà acele inscriptiuni nu erau vechie, de acea nece nu le am copiatu. Inscriptiunea cea mai vechia mis'a parutu a fí cea dein intrulu baserecei celei mari, care arata, cumu cà acesta baserecа s'a ziditu la a. 1692, de catrà principele Costantinu Basaraba Brancovanulu, ultimulu principe romanu in a-ante de fanarioti, si carele a fostu taliatu la Costantinopole dein preuna cu celi patru fili ai sei. Unu nepotu alu seu se afla inmormentatu in acesta baserecа.

Atât'a miam insemnatu, cumu cà inscriptiunile suntu sculpte in pietra cioplita, cu slove cirilice impletite, pentru aceea si greu de cetitu. Nece una vorba seau forma vechia sî clasica romanesca n'am vediutu intru insele, de câtu cà prepusetiunea compusa d e i n, carea astadi se pronuncia sî se scrie d i n, erá mai in tote inscriptiunile scrisa: d e n.

Inse dela baserec'a cea mare principale spre nordu, preste gradin'a cu cerbii, in cemeteriulu calugarescu este una mica beserecutia numita pre aicî p a r a c l i s u (pre catolicía c a p e l a), zidita, dupa cumu arata inscriptiunea de asupr'a usiei, de domn'a Elen'a. Paraclisulu este inchisu, nu functioneza nemene intru insulu, ba dein contra elu merge spre a cadé in ruine, precumu a cadiutu celu dein partea meridionale de preste riu.

Pre frontispiciulu de asupr'a usiei paraclisului se vede unu crucifisu, si giuru in pregiurulu lui inscrise mai multe sententie dein s. scriptura romanesce sî grecesce; dar' vorbele grecesci nu suntu scrisa cu caractere (litere) grecesci, ci totu cu cirile cá si cele romanesci, — buna-mente cá in Catavasia-le romano-grecesci tiparite in Blasiu. Cascandu gur'a, sî involbendu ochii pre la tote, dein multe ce erau miau atrasu atentiunea urmatorie-le trei sententie pentru insemnatatea loru filologica.

„P u s i rostului m i e u ferire."
„Iuvetiatura p u s i ochiloru m i e i."
„Eu f u i mortu sî i n v i a i."

Acestea numai decâtu le am copiatu, sî venindu a casa (la Craiov'a) le am insemnatu pre scorti'a gramatecei dlui C. Deci, pentru cá se scape de perirea, carea in originariu le amenintia, sî careia acolo pote se voru fî sî supusu panà acumu, in preuna cu cele alalte, incependu a cadé zugravitur'a de pre parieti, vi-le tramitu spre publicare.

Mi-s'a parutu lucru curiosu, cà nece unulu deintre archeologii romani, cari au amblatu pre la acestu monasteriu (alu Horezului), cá sî pre la altele, sî au descifratu tote inscriptiunile, câte le au aflatu, pre acestea nu le au bagatu nemena in sema, ci le au trecuta cu vederea, semnu cà dloru s'au interesatu numai de istoria, er' nu sî de filologia.

S. MICHALI.

(IV.)

FASTI-I ROMANI.

(Urmare.)

A. u. c.		A. a. Chr.
411.	M. Valeriu Corvu III.	
	A. Corneliu Cossu Arvina	343
412.	C. Marciu Rutilu IV.	
	Q. Serviliu Ahala III.	342
413.	C. Plautiu Hypsaeu II.	
	L. Aemiliu Mamercinu	341
414.	T. Manliu Torquatu Imperiosu III.	
	P. Deciu Mus	340
415.	Tib. Aemiliu Mamercinu	
	Q. Publiliu Philo	339
416.	L. Furiu Sp. Fil. Camillu	
	C. Maeniu	338
417.	C. Sulpiciu Longu	
	P. Aeliu Paetu	337
418.	L. Papiriu Crassu	
	Kaeso Duilliu	336
419.	M. Valeriu Corvu IV.	
	M. Atiliu Regulu	335
420.	T. Veturiu Calvinu	
	Sp. Postumiu Albinu	334
421.	L. Papiriu Cursor	
	C. Poeteliu Visolu Libo	333
422.	A. Corneliu Cossu Arvina II.	
	Cn. Domitiu Calvinu	332
423.	M. Claudiu Marcellu	
	C. Valeriu Flaccu Potitu	331
424.	L. Papiriu Crassu II.	
	L. Plautiu Venno	330
425.	L. Aemiliu Mamercinu II.	
	C. Plautiu Decianu	329
426.	C. Plautiu Proclu	
	P. Corneliu Scapula	328
427.	L. Corneliu Lentulu	
	Q. Publiliu Philo II.	327
428.	C. Poeteliu Visolu Libo II.	
	L. Papiriu Mugillanu	326
429.	L. Furiu Camillu II.	
	D. Iuniu Brutu Scaeva	325
430.	{L. Papiriu Cursor Dictator}	
	{L. Papiriu Crassu mag. equ.}	324
431.	C. Sulpiciu Longu II.	
	Q. Auliu Cerretanu	323
432.	Q. Fabiu Maximu Rullianu	
	L. Fulviu Curvu	322
433.	T. Veturiu Calvinu II.	
	Sp. Postumiu Albinu II.	321
434.	Q. Publiliu Philo III.	
	L. Papiriu Sp. fil. Cursor II.	320
435.	L. Papiriu Cursor III.	
	Q. Auliu Cerretanu II.	319
436.	M. Fosliu Flaccinator	
	L. Plautiu Venno	318
437.	C. Iuniu Brutu Bubulcu	
	Q. Aemiliu Barbula	317
438.	Sp. Nautiu Rutilu	
	M. Popilliu Laenate	316
439.	Q. Publiliu Philo IV.	
	L. Papiriu Cursor IV.	315
440.	M. Poeteliu Libo	
	C. Sulpiciu Longu III.	314
441.	L. Papiriu Cursor V.	
	C. Iuniu Brutu Bubulcu II.	313
442.	M. Valeriu Maximu	
	P. Deciu Mus.	312
443.	C. Iuniu Brutu Bubulcu III.	
	Q. Aemiliu Barbula II.	311
444.	Q. Fabiu Maximu Rullianu II.	
	C. Marciu Rutilu Censorinu	310
445.	{L. Papiriu Cursor II. dict.}	
	{C. Iuniu Brutu Bubulcu mag equ.}	309

(Va urmá).

NOTITIE.

— Scrie in Romanulu: Columnn'a Traianu in Bucuresci. Proiectulu mieu este acest'a. Potemu avé in Bucuresci, in un'a dein piatiele publice, in piati'a episcopiei, a St. Giorgiu, unde va, nemica mai pucinu decâtu Columnn'a Traiana, celebrea columna a' lui Traianu dein Rom'a. La Bucuresci Columnn'a Traiana! este in adeveru fabulosa, deca n'ar' fi si forte realisabile acea fabula, multiumita in adeveru fabuloseloru anevolientie si cheltuele ce Franci'a a facutu, spre a scote pentru ea mulage, tiparia dupa intrega columnn'a.

Inca pre la a. 1541, sub Franciscu I. se proiectà in Franci'a decopiarea columnei lui Traianu. Proiectulu acest'a l'urmara toti domni mari Ludovicu XIV (1665), republic'a, Napolene I., sî in fine Napoleone III. — Astadi la Louvre este espusa Columnn'a intrega in arama galvanica, dupa tipariurile esecutate in 1861 sî 1862.

— Pentru a avé acestu sublimu documentu alu nationalitatei nostre ce trebue a se face?

a) Trebue a se cere dela favorea maiestatei sale imperatulu Napoleone pentru Romani'a invoirea de a ne sierbi cu tipariurile, ce posiede museulu dela Louvre.

b) Se se autoriseze guberniulu nostru de a contractá cu usin'a electro-magnetica a d.lui Oudry la Auteuil, unde guberniulu francesu a tornatu esemplariulu seu de columna; pentru acest'a se se treca in budgetulu instructiunei publice pre a. 1867, unu a comptu de 3000 galbeni, si in celu dein 1868 inca restulu, câtu ar' mai trebui, si multu nu va lîpsí.

Se ne grabimu! Dupa ce tipariurile se voru sparge, resipí, imprastiá pre la musee, va fi prea tardîu! atunci nu cu 3000 panà la 4000 galbeni Romani'a va avé acestu monumentu alu lui Traianu, — ci nece cu 40,000 galbeni, sî nu in unu anu, dar' in secle, câtu a trebuitu Franciei dela 1541, panà la 1864, cá selu aiba in Paris, la Louvre de o camu data, sî in curundu in una piatia publica.

— Totu Romanulu scrie: D. Ubicini, unulu dein publicisti francesi cunoscutu, si care a adusu atâte servitia causei romane prein publicatiunile sale istorice si politice asupr'a tierei nostre, si-propune a face unu cursu la Liceulu imperiale Louis-le-grand asupr'a istoriei Romaniei. Publicâmu mai la vale program'a aceloru cursuri, cari voru serví a ne face mai bene cunoscuti in Europ'a. —

Dein Programa: Liceulu Imperiale Louis-le-grand. Joia in fia-care septemana, la una ora, cu incepere dein 24 jan. 1867. Lectiuni asupr'a Istoriei Romane.

I-a lectiune. Daci'a mainainte de Romani. —

II-a lectiune. Cucerirea. Daci'a provincia romana. — Espeditiunea lui Traianu in Daci'a, narata dupa Columnn'a Traiana; etc.

XIX sî XX-a lectiune. Statistic' Romaniei. —

Paris, 31 dec. 1866. A. Ubicini.

— Estrasu dein protocolulu siedentiei Asociatiunei trne romane dein 5 febr. 1867, sub presidiulu Ill. sale D. Consiliariu Petru Manu etc.

Se presenteza conspesctulu despre starea cassei, dein carele se vede, cumu cà Asociatiunea, dupa subtragerea erogateloru de pan'acum, are in proprietatea sa sum'a de 25,010 fl. 45 xr.

Se reporteza, cà redactiunea Romanului tramite unu esemplariu dein diurnalulu seu gratis pentru bibliotec'a Asociatiunei; asemenea sî Reuniunea pentru cunoscenti'a patriei dein actele sale; totu asemenea si redactiunea foliei Magazinulu pedagogicu erasi unu esemplariu dein asta folia pentru aceeasi biblioteca.

Cele alalte obiecte suntu tote pentru bani.

Protocolulu siedentiei dein 5 mart. nou, inca nu ne a venitu la cunoscentia, nece almentrea, nece prein diurnale, panà in 12 mart. nou, candu inchidemu manuscriptulu acestui numeru.

— Unu diurnalu unguresou dein Clusiu, incepù a publicá in folîti'a sa una serie de articli, despre literatur'a romanà moderna, dein cari panà acumu au esîtu doi. Loculu nu ne lierta, cá se atingemu acumu câtu de pucinu argumentulu acelor'a, dein cele publicate panà acumu inse amu oserbatu, cà autoriulu loru B. K. sia propusu a tractá despre acesta materia cu mai multa moderatiune, de câtu W. Schm. in tractatulu seu despre elementele slavice in limb'a „rumuna" sî in „anulu si dîlele", caruiai si spune cate-va fromosa,— si cà de alta parte nu e destulu de bene cunoscutu cu obiectulu ce tracteza; asia de esemplu, candu dîce: cà pre atuncia (XVI seclu) s'au tiparitu la Orastia cele mai dein urma trei carti ale lui Moise; pre candu lucrulu stà chiaru dein cuntra.

Se pote, cá cu tempu ne vomu mai intorce la acestu tractatu, dupa cei vomu vedé si capetulu, cá selu potemu judecá deplenu si in meritu.

Nr. IV. va aparé in 20. Aprile a. c.

Corespundentia mica.

B. P. in Bud'a: se va tramite. — **I. B.** in Clusiu: mare multiumita. — **I. P.** in Orade: cu tota anem'a, v'am scrisu sî private. — **S. M.** in Craiova: se va face totu, ce ne va fí prein potentia.